

F-2 İletişim Kuramı II

Çiler Dursun
Çiler Dursun

TV Haberlerinde İdeoloji

2. Baskı

Önce Kitapın
İçeriği Değildi,
Sattığıdır.

İmge Kitabevi Yayınları
Genel Yayın Yönetmeni
Şehnem Çiler Tabakçı

ISBN 978-975-533-326-7

© İmge Kitabevi Yayınları, Çiler Dunsun, 2001

Tüm hakları saklıdır.
Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa
fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik
yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Mayıs 2001
2. Baskı: Ankara, Ocak 2014

Editor
Yavuz Alogan

Grafik Tasarım
Aslı Sezer

Dizgi ve Sayfa Düzeni
Yalçın Ateş

Baskı ve Cilt
Pelin Ofset Tipo Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
İvedik Organize Matbaacılar Sitesi
558. Sok. No: 28 Yenimahalle-Ankara
Tel: (312) 395 25 80-83 • Faks: 395 25 84
www.pelinoiset.com.tr
Sertifika No: 16157

İmge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Kohur Sok. No: 3 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (0312) 419 46 10 - 419 46 11 - 418 19 42
İnternet: imge.com.tr • E-Posta: imge@imge.com.tr
Yayınevi Sertifika No: 11546

*"Uzun ince bir yol" da yitirdiğimiz
insanlarımızın anısına*

B) İDEOLOJİ VE MEDYA İLİŞKİSİ

İdeoloji kavramının doğduğu mecra Marksist kuram olmamakla birlikte,² geliştirildiği ve var olan kapitalist sisteme bütüncül bir eleştiri getirirken dönüştürülerek olgunlaştığı mecra Marksizm olmuştur. Marx'ın Alman İdeolojisi'nden Kapital'e farklılaşma gösteren ideoloji kavramsallaşturmaları, Marksist gelenekte kapitalizmin yeni ve girift koşullarının getirdiği değişik ve zengin yorumlamalara olanak sağlamışlardır. Sonuçta eleştirel iletişim çalışmalarında, sözü edilen ayrımların/bölünmelerin gerçekleştirilmesine yol açan etkileri olmuştur.

Terry Eagleton'a göre, Marx düşüncesinde ideoloji, en az dört anlama gelmektedir (1996):

* İdeoloji, kendilerini tarihin temeli olarak gören ve insanların ilgisini toplumsal koşullardan başka yöne çekerek *baskıcı bir siyasi iktidarın ayakta kalmasına hizmet eden yanılıcı veya toplumsal bağları kopartılmış inançlara* karşılık gelebilir.

* İdeoloji, *egemen toplumsal sınıfların maddi çıkarlarını doğrudan doğruya dile getiren ve onun yönetimini desteklemeye yarayan fikirler* anlamına gelebilir.

* İdeoloji, *içinde bir bütün olarak sınıf mücadelesinin verildiği ve güçlü bir ihtimalle, siyasi açıdan dev-*

² İlk kez Fransız filozof Destutt de Tracy tarafından, düşüncelerin ve duyguların çözümlemesiyle insan doğasını anlamayı amaçlı kılacak yeni bir bilim tasarımı (ideology) tanımlamak amacıyla 1796'da kullanılan kavram, çıkışında olumlu ve ilerletmeci bir içeriğe sahipken; Napolyon'un, toplumsal düzene tehlike getiren yıkıcı bir doktrin olarak sunmasıyla, ideoloji kavramı körtüleyici bir anlam kazanarak politik arenaya kaymıştır. Kavram, düşüncelerin biliminden siyasi yaşamın pratik gerçekliklerinden ayrı ve yanlış olduğu öne sürülen bir düşünceler yapısına gönderme yapacak şekilde göndergesini değiştirmiştir (Thompson, 1990 ve Mc Lellan, 1986).

rimci güçlerin doğru bilincini de içeren kavramsal formların tamamını kapsayacak şekilde genişletilebilir.

* *Meta fetişizmi* nedeniyle, gerçek insani ilişkiler şeyler arasındaki gizemli ilişkiler gibi görünür ve bunun da çeşitli ideolojik sonuçları olur. Öncelikle, toplumun gerçek işleyiş tarzları gizlenir; emeğin toplumsal karakteri göz ardı edilir; toplum, bu meta mantığı ile parçalanır, toplumu artık bir bütün olarak düşünmek kolay olmaktan çıkar ve böylece kapitalist düzen bir bütün olarak görünmeye son vererek, kendini siyasi eleştirilerle daha az yıpratılabilir bir şey kılar. Bir diğer ideolojik sonuç, cansız yaratıklar tarafından tahakküm altına alınması toplumsal yaşama bir doğallık ve kaçınılmazlık havası verir; toplum, insanlarca inşa edilen bir şey olarak algılanmaz ve dolayısıyla insanlarca değiştirilmez bir şey olur.

Marx'ta birden fazla ideoloji kavramlaştırmasının varlığı başka kuramcılar tarafından da saptanmıştır.³ Sayısı ne olursa olsun şu ayrım tümünde bulunmaktadır: Marx'ta ideoloji bir yandan bir yanılısıma olarak ele alınırken, öte yandan bir toplumsal sınıfın (burjuva) düşünsel donanımı olarak da ele alınabilmektedir.

Marx'ın ideoloji kavramının indirgenemez bir eleştirel özü olduğunu vurgulayan Larrain'e göre, Marx'ta ideoloji olumsuz bir içerik taşımaktadır. Ancak Marx, burjuva ideolojisini, egemen sınıfların ezilen sınıfları kandırmak için özenle planladığı bir fesatlığın sonucu olarak değerlendirmedeği gibi, bilincin keyfi bir icadı

³ Bununla ilgili geniş değerlendirmeler için Bkz. David MacLellan, *Ideology*, 1986; J. B. Thompson, *Ideology and Modern Culture*, 1990; Göran Therborn, *İdeolojinin İktidar, İktidarın İdeolojisi*, 1989; Jorge Larrain, *Marxizm and Ideology*, 1983.

olarak da görmemiştir. İdeoloji, piyasa ilişkileri içerisinde ve piyasa aracılığıyla üretilmektedir. Üretim sürecinde saklı artıkdğer sömürsünün bireylerin girdiği mübadele ilişkileri tarafından gizlendiği alan olan piyasa, eşitlik ve özgürlük yansımalarını yaratarak, kapitalist ideolojinin yeniden üretilmesine yol açmaktadır (Larrain, 1995). Piyasanın sahip olduğu öne sürülen “özgürlük, eşitlik, mülkiyet ve faydacılık” ilkeleri Marx için burjuva politik ideolojisinin temelleridir. Olumsuz içerikle ilgili olarak ideoloji kavramı, bir bozulma ve çelişkilerin yanlış temsilini kapsamaktadır (Larrain, 1983). İdeoloji, Marx'ta gerçekliğin tersyüz edilmesidir. Ve yine ideoloji, Marx tarafından asla “yanlış bilinç” sözcükleriyle ifade len dirilmese de, Marx ve Engels'te yanlış bilincin bir biçimini kapsamaktadır (Larrain, 1991). Hiçbir zaman sınıf ideolojilerinin çoğulluğuna göndermede bulunmayan Marx, Engels ile birlikte daima burjuva ideolojisi karşısında yer almıştır (Larrain, 1991).

Marx'tan sonraki dönemde, gerek toplumsal bilimlerde gerekse Marksizm içerisinde ideoloji kavramının yansızlaştırılması eğilimiyle birlikte, kavram bütün sınıfların politik düşünceleri ya da bakış açıları anlamında tanımlanmaya başlanmıştır.

Lenin ile birlikte ideoloji, farklı sınıfsal çıkarları açıklayan kuvarsal bir mücadele alanı olarak tasarlanmıştır ve yansız ya da daha olumlu bir içerik kazanmıştır. Ve Marksizmin kendisinin de bir ideoloji olduğunun İkinci Enternasyonel'de dile getirilmesiyle, içsel olarak sınıf mücadelesiyle bağlantılı ancak bazı toplumsal grup, sınıf veya partilerin çıkarlarıyla ilgili ilkeler çerçevesinde birleşen siyasi düşünceler, söylemler ve dünya

görüşleri anlamında daha olumlu bir ideoloji kavramı ortaya konulabilmiştir.

İdeoloji kavramının hem farklı sınıfların politik düşünceleri ve dünya görüşlerinin bütünlüğüne doğru bir anlam çeşitliliği elde ettiği çerçevede, hem de ekonomik, siyasal ve ideolojik düzeyler arasındaki belirtenim ilişkilerini klasik Marksist tarzda ele alarak ideolojiyi yanlış bilinç olarak tasarlayan görüşler çerçevesinde, medya tamamen ekonomik düzeydeki (alttyapsal) sınıfsal çıkarların ve sahiplik/mülkiyet ilişkilerinin üstyapıya taşıdığı veya yansıtıldığı, böylece işçi sınıfının devrimci potansiyelinin yok edildiği ideolojik egemenliğin/basatığın bir kanalı olarak konumlandırılmaktadır. Bu süreçte medya, egemen sınıf ya da sınıfların, kapitalist üretim ilişkilerinin sürdürülmesinden kaynaklanan çıkarlarının korunması için kitlelerin bilinçlerinin şekillendirilmesindeki etkin rolüyle ele alınmaktadır.

Medyaya atfedilen bu rolün, iletişim yaklaşımlarındaki uzantılarından biri, aracı yaklaşımıdır. Aracı yaklaşım, ekonomik düzeyin aşağıdan yukarıya her şeyi mekanik bir şekilde belirlediğinden yola çıkarak, medyanın yönetici sınıfın çıkarlarına hizmet ederken, yönetici sınıfın doğrudan müdahalelerine açık kurumlar olduğunun vurgulamaktadır. Aracı yaklaşımın basit çeşitlendirmeleri, bireysel kapitalistler ile belirli basın grupları veya gazeteler arasında birebir ilişkilere odaklanmasına karşın, daha incelikli aracı yaklaşımlar, medyanın kapitalist sınıfın genel çıkarını temsil etme ve yansıtma tarzları üzerine odaklanmaktadır (Murdock, 1980). Aracı yaklaşım, tıpkı çoğulcu yaklaşımlardaki gibi, iktidarın bireysel uygulanmasına ve gazete üretimi içindeki anah-

tar bireylerin ve grupların çıkarlarına, amaçlarına odaklanmaktadır. İhmal ettikleri ise, genel olarak medya üretiminin somut dinamikleridir.

Yapısalcı Marksist yaklaşımlarda ise medya, muhafazakâr politikaların başarısı için gerekli ideolojik koşulları yaratacak bir tarzda iş gören; ancak bunu kapitalist entrikacıların art niyetli müdahaleleriyle değil de, daha çok kapitalist bir sistem içinde ticari olarak çalışmasının sonuçlarıyla gerçekleştiren bir konuma sahiptir (Murdock, 1980). Murdock medyaya yönelik yapısalcı yaklaşımları ikiye ayırmaktadır (1980):

- Althusser ve Poulantzas'ın çalışmalarından ortaya çıkan ve ekonomi politik içinde "politik" olana vurguda bulunarak devletin rolü üzerinde odaklanan yapısalcı yaklaşımlar,

- Ekonomi politik çifti içinde "ekonomik" olanı vurgulayarak özel sektörün dinamikleri ve yapısına yoğunlaşan yapısalcı yaklaşımlar.

İdeolojik ve politik süreçlerde odaklanan ilk tür yapısalcı medya çalışmaları, ilgisini anlamlandırma (signification) ve temsil (representation) süreçlerine çevirirken, çözümleme materyali olarak da medya metinlerini ve edebi metinleri belirlemiştir (Curran, Woollacott, Gurevitch 1989). İşte bu ilgi, ideolojinin ekonomik temelini bir yansıması olarak ele aldığı geleneksel Marksist yorumlardan farklı kavramsallaştırılmasıyla bir arada gitmiştir. Bu farklı kavramsallaştırmada (ve tabii ki kültürel çalışmaların farklı kavramsallaştırması için de) Althusser'in getirdiği formülleşmelerin önemi büyüktür.

Larrain'e göre, Althusser, genel olarak ideoloji kuramı ile belirli ideolojilerin kuramı arasında bir ayrım

yaparak başladığı ideoloji kavramsallaştırmasında olumsuz ve olumlu ideoloji kavramları arasında salındığı için belirsizliklere düşmektedir (Larrain, 1983). Ancak Barrett'in de belirttiği gibi, belirsizlikleri ne olursa olsun Althusser'in düşüncesi de (tıpkı Gramsci'de olduğu gibi) ideolojiye verdiği ağırlık ile Marksizm'in yeniden bir düzenlenmesini temsil eder (Barrett, 1991).

Öncelikle toplumsal bütünlük içinde ekonomik, politik ve ideolojik olmak üzere farklı düzeyleri tanımlayan Althusser, bu düzeyler arasındaki ilişkiyi ortaya koyarken, toplumsal formasyonu tek belirleyenin ekonomik düzey olmadığını belirtmekle birlikte, son tahlilde belirleyici olanın ekonomik düzey (altyapı) olduğunu vurgulamıştır (McLennan, Molina ve Peters, 1978). Ancak ideolojinin de yer aldığı üstyapı görece bir özerkliğe sahiptir.

Althusser'in ideoloji kavramsallaştırmasında önemli bir kilometre taşı olan "Devletin Baskıcı Aygıtları" ve "Devletin İdeolojik Aygıtları" arasındaki işlevsel ayrım sonucunda ideoloji, maddi bir pratik olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu kavramsallaştırmada ideolojinin doğasına ilişkin üç önemli tez bulunmaktadır (McLennan, Molina ve Peters, 1978):

a) İdeoloji, bireylerin kendi varoluş koşullarıyla imgesel ilişkilerinin bir temsidir: İdeoloji, gerçekliğin bir temsili değil, gerçeklikle kişilerin yaşadıkları bir ilişkinin temsidir. Burada ideoloji, gerçekliğe ilişkin çarpıtılmış düşüncelere değil, gerçeklikle gerçek (real) ilişkilere gönderme yapmaktadır. İnsanın kendi dünyasıyla yaşadığı bu ilişki hem imgeseldir hem de gerçektir.

b) İdeolojinin maddi bir varlığı bulunmaktadır: İdeoloji maddidir, çünkü dâima aygıtlar ve pratikler içe-

risindedir. Bu maddilik, dillere ve ritüellere de gönderime yapmaktadır.

c) İdeoloji bireyleri özneler olarak çağırır. Gündelik yaşamın maddi ritüelleri içindeki somut işlevinden dolayı, her bir birey bir özne olarak kendisinin farkına varmaktadır. Althusser, öznelerin kendilerinin farkına toplumsal kategoriler içinde vardığını belirtir: "Bu gerçekten benim, buradayım, bir işçi, patron veya asker..." (Aktaran Barret, 1991; Althusser, 1994). Seslenen olarak kendimizi fark edişimiz ve iletişime yanıt verişimiz içinde, bizler, kendi toplumsal ve bundan dolayı da ideolojik insana katılmaktayızdır (Fiske, 1990). Çağırma, ideolojik pratiğin anahtar parçasıdır.

Althusser'e göre ideolojiler, kurumlar ve pratikler içerisinde var olan temsil yapılarıdır: Üstyapıda yer alırlar ve sınıf mücadelesi içinde temellenirler (aktaran, McLennan, Molina ve Peters: 1978; Althusser, 1994). Ancak bu ideoloji yaklaşımında, gündelik yaşamlara her yönden ve kuşatıcı bir şekilde erişen bir ideoloji sunulduğundan -Marx'ın öngörülerinin tersine- değişime yönelik bir açıklık sunmadığı için Althusser eleştirilmektedir.

Althusser'in üst belirlenime (overdetermination) yaptığı vurgu ve ideolojinin görece özerkliği düşüncesi önemlidir. Ancak devletin ideolojik aygıtları olarak adlandırıldığı eğitim, din, aile, okul ve medya gibi yapıların birbiriyle mücadelesini açıklarken sınıf mücadelesini devreye soktuğunda, ideolojinin klasik kavramına bağlanmaktadır. Barret'e göre Althusser, Marksizm'de ideolojinin sınıf aidiyetli tezlerinden bir kopuş gerçekleştirmekle birlikte, sürekli olarak sınıf indirgemeci bir bozdeli düşündüğü ölçüde kendi radikal kopuşunu boz-

muştur. Oysa ki onun ideoloji ve öznellik üzerine tezlerinin, erken dönem klasik Marksist modele geri dönüşün olanaksızlığını sergilediği öne sürülmektedir (Barrett, 1991).

Althusser'in, çağırma fikrini Lacancı bir bağlam içinde sergileyerek ideoloji kuramını geliştirmekteki başarısızlığı, ideoloji üzerine iki çalışma geleneğinin bölünmesine yol açmıştır: İdeolojiyi kapitalizmin yeniden üretimi işlevinde görenler ve ideolojiyi öznelliği anlamada bir anahtar olarak görenler. Gerçekten de Althusser, özneyi verili bir öznellik olarak değil de toplumsal süreçte kurulan olarak ele aldığı için, Marksizm'in zayıf kaldığı özne sorununa yeni bir açılım da getirmiştir.

Althusser'in, klasik üstyapı/altyapı modeli yerine geliştirdiği üst belirlenim yaklaşımı, basitçe ekonomik ilişkiler tarafından belirlenmeyen kültür ve ideoloji arasında bir ilişki modeli üretir (Althusser, 1994). İdeolojinin, insanların kendilerini ve toplumla ilişkilerini düşünme, eyleme ve anlaması şeklindeki dinamik ve toplumsal bir süreç olarak kavranlaştırılması Marksist ideoloji kavramında olduğu kadar, medyayı ele alışta da farklı açılımlar getirmiştir.

Medya, bu çerçevede, ideolojinin egemenliği altında işlemekle birlikte, işlevi yukarıdan dayatılan bir yanlış bilinçle tutum değişikliğini gerçekleştirme kanalı olmak şeklinde tanımlanmaz (Curran, Woollocot ve Gurevitch, 1989). Çünkü ideolojiyi bir sınıfın diğeri üzerine yüklediği fikirler seti olarak değil, bütün sınıfların katıldığı pratiklerin süregiden ve yayılan bir seti olarak yeniden tanımlanmıştır. Bütün sınıfların bu pratiklere katılmaları gerçeği, Fiske'nin belirttiği gibi, bu pratiklerin kendilerinin egemen çıkarılara hizmet etmediklerini anlamına da

gelmektedir (Fiske, 1990). Althusserci Marksizm ile semiyotik birleşmesi, medya çalışmalarında metinlere odaklanma için gerekli hareketi başlatmıştır. Bu konuya sonraki bölümlerde değinilecektir ancak bir ön açıklama olarak, metinlere ilişkin değerlendirmelerin, onları, "yansıma" yaklaşımındaki gibi, önceden oluşturulmuş ve ekonomik çıkarları yansıtacak şekilde düzenlenmiş anlamların basitçe aktarıldığı yapılar biçiminde ele almaktan öteye gittikleri belirtilebilir.

Medya çalışmalarını zenginleştiren ve metin-okuyucu ilişkisini yeniden yorumlayan çalışmalara geçmeden önce, ideoloji kavramlaşmalarını farklılaştırarak medya çalışmaları alanındaki gelişmeleri belirleyen ve Althusser'in öncesinde yer alan Gramsci'nin katkılarına da değinmek gerekmektedir. Althusser ve Gramsci'nin, Hall ve arkadaşlarına göre benzeşen yönleri, her ikisinin de "ideoloji kavramını, üstyapuların pratikleri ve yapıları içine sıkıca oturtmalarıdır" (Hall, Lumley ve McLennan, 1978).

Gramsci'nin tasarımında, ideoloji, ekonomik düzeydeki ilişkilerin basit bir yansıması ve yönetici sınıfın tekdüze bir ifadesi olarak değerlendirilmemektedir. Bundan dolayı Gramsci'nin "üstyapılar teorisyeni" olduğu söylenebilmektedir (Bobbio ve Texier, 1982). Onun yaklaşımında hegemonya ve sivil toplum kavramları, ideolojiden daha fazla kilit bir öneme sahiptirler. Gramsci'de hegemonya sözcüğü, bir yönetici gücün, kendi egemenliği için, hükmettiği insanların rızasını alma biçimi anlamında kullanılır.⁴ Böylece hegemonya,

⁴ Bununla birlikte sözcük, Perry Anderson'un ortaya koyduğu gibi, bazen hem rıza hem de baskı anlamını birlikte içerecek geniş bir şekilde de kullanılmaktadır (Anderson, 1988).

sadece zor ögesini içeren ideolojiden daha geniş bir kategori olarak göze çarpar; hegemonya ideolojiji kapsar ancak ideolojiye indirgenemez (Eagleton, 1996).

Hegemonya, genel olarak, bir egemen iktidarın kendi yönetimi için, hâkimiyeti altındaki insanların rızalarını kazanmada başvurduğu pratik stratejiler alanı olarak tanımlanabilmektedir. Hegemonya oluşturmak ise, yine Eagleton'un aktardığına, toplumsal yaşamda, birinin kendi "dünya görüşünü" bir bütün olarak toplum bünyesine baştan sona yayarak ve bu şekilde kendi çıkarları ile toplum çıkarlarını büyük ölçüde eşitleyerek ahlaki, siyasi ve entelektüel önderlik kurması demektir (Eagleton, 1996). Hegemonik stratejilerden birisi de ortak duyunun inşasıdır. Bu, yönetici sınıfın fikirlerinin, ortak fikirler olarak kabul ettirildiği ideolojik çalışma ya da inşa sürecidir (Fiske, 1990). Gramsci, herkesçe paylaşılan "bilgilerin eklemelendiği", içerisinde yönetici ideolojiden alınan fikirlerin de bulunduğu çelişkili bir bilgi deposu anlamında kullandığı "ortak duyu" (common sense) kavramını, ideoloji ile ilişkili olarak tasarlara (Hall, Lumley ve McLennan, 1978). Egemen ideoloji ile ortak duyu arasında hiyerarşik olarak sabit olmayan ilişkiler, ortak duyu içerisindeki sınıf çelişkilerince yürütülmektedir.

Gramsci'de hegemonya sivil toplum alanı ile ilişkilidir; baskı ise devlet ile ilişkilendirilir. Ancak kapitalist toplumda hegemonyanın örgütlenmesinde yönetici blok, sivil toplumun olduğu kadar devletin organlarını da serferber edebilmektedir.

Eagleton'un vurguladığı gibi, Gramsci ile birlikte "düşünce sistemleri" olarak ideolojiden, yaşanan alışılmış toplumsal pratik olarak ideolojiye önemli bir geçiş

yapılmıştır (1996). Böylece, soyut olan ideoloji terimine maddi bir yapı ve siyasi keskinlik kazandırılmış. Altusser de bu iki önemli konudaki miras üzerine görüşlerini geliştirebilmiştir.

Gramsci'de egemen ideoloji, mutlaka sistemleştirilmiş olmakla ve kendisini evrensel olarak sunmakla birlikte, kendiliğinden yönetici sınıftan kaynaklanmaz; genellikle yönetici blogun bölümleri arasındaki güç ilişkilerinin çelişkili ve karmaşık bir sonucu durumundadır. İdeoloji, bir tür "sıva ya da harç"tır. Gerek toplumsal bloğu "yapıştırma ve birleştirme" hizmetini görürken, gerekse ekonomik sınıf mücadelesinin sürdüğü ya da pi ile karmaşık üstyapılar alemini bir arada tutarken, bir sıva gibi yapıştırma/birleştirme hizmeti görmektedir (aktaran Hall, Lumley ve McLennan, 1978).

Laclau ve Mouffe'nin belirttiği gibi, Gramsci'de ideoloji iki temel yer değiştirmeye klasik sorunsaldan kopar: İdeoloji bir "fikirler sistemi" ya da toplumsal failletin "yanlış bilinci"yle özdeşleştirilmez, ideoloji, bir tarihsel bloğu bırakın temel eklemleme ilkeleri çerçevesinde bir araya kaynaklayan, kurumlarda ve aygıtlarda cisimleşmiş, organik ve ilişkisel bir bütün olarak görülür. Bu kavrayış, onlara göre, altyapı/üstyapı ayrımı ötesine gidisi gösterir. Böylece Gramsci indirgemeci ideoloji sorunsalından bir kopuş gerçekleştirmiştir. Gramsci'ye göre politik özneler sınıflar değildir, karmaşık kolektif iradelerdir ve hegemonik bir sınıfın eklenmediği ideolojik öğeler zorunlu bir sınıf aidiyetine sahip değildir. İkincisi, Gramsci ideolojiyi "katıksız sınıfçı ve kapalı bir dünya görüşü" olarak ele almaz; ideolojinin daha çok, kendi içlerinde ele alındığında herhangi bir zorunlu sınıf aidiyeti olmayan öğelerin eklemlemesiyle oluştu-

ğu görüşünde olduğu ileri sürülür (Laclau ve Mouffe, 1992).⁵

Gramsci'nin yaklaşımında basın, siyasal partiler ve kilise gibi sivil toplumun organları aracılığıyla, ya da devlet aracılığıyla, temel sınıflardan biri için kendiliğinden oluşan destek elde edilebilir mücadelesi yürütülür. Yani, sivil toplumun organları ve bunların içinde yer alan basın da birer mücadele alanıdır.⁶

Gramsci ve Althusser'in Marksizm içinde geliştirdikleri ideoloji ve medya değerlendirmeleri içinden, 1970'li yıllardan itibaren belirli öğeleri seçerek, medyaya ilişkin tartışmalarda metinlere ve metinlerin okunma süreçlerine yönelerek bir başka yaklaşım geliştirme çabası İngiliz Kültürel Çalışmalar'ı içinde ve özellikle de Stuart Hall'ın çalışmalarında görmek olanaklıdır. Eleştirel yaklaşımlar içerisinde Marksist ideoloji kuramlarının mekanistik yorumları nedeniyle uzun süre ihmal edilmiş olan medya metinleri, ideoloji, dil ve özne sorununun yapısalci Marksist bir bakış açısı içinde tanımlanmasıyla odak noktası haline gelmişlerdir.

B.1) Kültürel Çalışmalar'da İdeoloji ve Medya: Marksist kuram içinden doğan İngiliz Kültürel Çalışmalar'ı, savaş sonrası İngiltere'nin, kültür, endüstri, demokrasi ve sınıf arasındaki ilişkilerini medya, popüler kültür ve ede-

⁵ Buna karşılık Michele Barrett, geliştirdiği hegemonya analizi sonucunda, Gramsci'nin indirgemeci olmayan Marksizmin standart tasarıncısı yapılmamasına karşı çıkarken, gerekçe olarak da onun, sınıf aidiyetli bir ideoloji çerçevesi oluşturduğunu göstermektedir (Barrett, 1991).

⁶ Öte yandan Hall, Lumley ve McLennan'a göre, Gramsci'de son keredeki belirleyici olmasa da önemli bir ayrıntı olan kamu/özel ayrımı Althusser'de gözlemlenmiş olduğu için, Althusser bütün ideolojik aygıtları devletin aygıtları olarak niteler ve ister devletin örgütlediği ister özel sektörün örgütlediği olsun tümü de "yönetici ideoloji" altında işlev görür (1978).

bi metinler gibi problematik alanlarda açıklama çabasıyla ortaya çıkmıştır. Kültürel çalışmalar, endüstriyel kapitalist toplumlardaki egemenlik ve başatlık yapılarını anlama ve değiştirme arzusuna sahip ve klasik Marksizmle bağları olan eleştirel bir politik tavrın işareti ve amblemidir. Hall'in belirttiğine göre Marksizm içinde ideolojiye dair karakteristik ve köklü sorunların kuramlaştırılmasında alternatif bir kaynak olarak gelişmiştir (Hall, 1980). Klasik ya da Ortodoks Marksizm, kültür, ideoloji, dil ve simgesel olan gibi bazı meseleleri uzun süre göz ardı eden bir indirgemecilikle suçlanmaktaydı. Çünkü ekonomik indirgemecilik olarak da adlandırılan üretim ilişkileri kertesinin (alt yapı) ideoloji, politika ve kültür kertesini (üst yapı) mekanik bir tarzda belirleyip oluşturduğu görüşü ikinci dünya savaşı sonrasında kadar hakimdi. Ancak savaş sonrası toplumsal formasyondaki dönüşümleri açıklamakta yetersiz kalan ekonomik indirgemeciliğin risklerinden ve tuzaklarından Marksizmi ve sosyalist düşünceyi kurtarabilmek adına, kuramsal dayanaklar başta Marks ve Hegel olmak üzere Gramsci, Althusser, Lukacs düşünceci, Volosinov, hatta Weber, Alman idealizmi ve fenomenoloji içinden geliştirildi. Böylelikle kültürel çalışmalar, Marksizm problematigi içinden ilerleme gösterdi. Oluşturulan farklı ideoloji kavramlaştırması, medya çalışmaları için kullanışlı olmakla birlikte birçok eleştirilerle de karşılaştı.

İngiliz Kültürel Çalışmalar Geleneği'nde ideoloji kavramlaştırmasını gerçekleştirenlerden Stuart Hall, kuramsal çerçevesini oluşturmaya Marksist olumsuz ideoloji kavramı ve Althusser'in "üretimin toplumsal ilişkilerinin yeniden üretimi"ni içeren ilk olumsuz ideoloji anlayışını terk ederek başlar. Marx'ın "zihinsel/düşünsel üretim araçları üzerindeki denetim" ifadesininin, kitlenin

gerçek çıkarlarının nerede uzandığını fark edemeyecek aptallar olarak konumlandığı inancından hareketle Hall, *Alman İdeolojisi*'ndeki ideoloji kavramlaştırmasını dışlar. Ve Larrain'e göre, Hall da tıpkı Laclau'nun yaptığı gibi Leninist ve Gramscici geleneği izleyerek sınıf ideolojilerinden söz ederken, ideolojinin bireyleri "özneler"⁷ olarak çağırmasına ilişkin Althusserci görüşü de alkoyar (Larrain, 1995). Bu görüşten, ideolojilerin bireysel bilinç tarafından üretilmesinden çok, bireylerin ideoloji tarafından önceden sabitlenmiş konular içerisindedir kendi inançlarını formüle ettiklerini belirtirken yararlanır (Larrain, 1991). Bu bağlamda Hall'ın, gerek Williams'ın insani pratiklerin etkin özerkliğine ilişkin kültürelci görüşü, gerekse Althusser'in yapıların eyleyenlerinden çok destekleyicileri ya da taşıyıcıları olduğuna ilişkin yapısalcı görüş arasında, Gramsci'nin kavramlarını kullanarak bir orta yol önerdiğine dikkat çekilmektedir (Grossberg ve Slack, 1985). Hall'ın orta yolu "sınırlı bir yapısalcılık"tır. Yani, ne yapı ne de deneyim, ideolojiyi belirlemez ve ideoloji tarafından belirlenmez. Bu sınırlı yapısalcılık çerçevesinde ideoloji, "bilinç biçimleri ve mücadele ve pratik biçimleri arasındaki tarihsel, konjonktürel eklemlemeler"⁸ olarak yeniden düşünülmüştür (Lewis, 1992).

7 Elbette bu "özne" yaşayan tarihi bireylerle karıştırılmamalıdır. Hall'e göre Althusser'in öznesi, bireyin kurduğu bir konum ve kategoridir. İdeolojik söylemlerin kendileri, bizleri söylem içindeki özneler olarak inşa etmekte/oluşturmaktadır (Hall, 1985: 102). Ve bu özneler de sadece ideoloji içerisinde var olmaktadır. Hall'ın özneyle ilişkin Althusser'i izleyen bu vurgusu, onun, "özneler ve öznelliklerin" bir kuramını Marksist ideoloji kuramlarına yerleştirme çabası olarak değerlendirilmektedir (Lewis, 1992).

8 Hall, farklı pratikler arasındaki bir eklemlemenin, onları özdeş kılmayacağını, her pratiğin bir birlik içinde farklılıklar olarak işlev göreceğini, her birinin kendi farklı belirlenimini ve varoluş koşullarını alkoyacağını vurgulayarak eklemlemeyi açıklar (1985).

Stuart Hall, ideolojik biçimleri düşünceler, inançlar ve değerlerden farklı olarak ele alırken, ideoloji alanını kendi mekanizmaları olan görece özerk bir kuruluşa/insan, düzenleme ve mücadele alanı olarak tanımlar (Hall, 1985). Kurulan, düzenlenen ve üzerinde mücadele edilen ise, toplumsal pratiklerin, bilinçlerin, kimliklerin ve özelliklerin yerleştiği anlamlar örüntüsü, söylemler, yananamlar zinciri ve onların temsil araçlarıdır. Bu, dilin derinden derine nüfuz ettiği ve ideoloji tarafından tanımlandığı söylem alanıdır. (Grossberg ve Slack, 1985). Bu alan, belirlenimlerden bağımsız olmamakla birlikte, toplumsal biçimlenmelerin öteki düzeylerinin herhangi bir basit belirlenimine de indirgenemez. Belirlenim ise, daima üretimin toplumsal ilişkilerinin yeniden üretimine yol açmaktadır.

Hall'a göre tekel bir egemen ideoloji ya da boyun eğen ideoloji yoktur; ancak karmaşık bir karşılıklı ilişki içinde sürekli olarak içerilen komplekse ideolojik söylem ve biçimlerin anlamsal bir örüntüsü vardır. Hall, "başat ideolojiler repertuarı" olarak adlandırdığı bu örüntünün tek bir üniter söylemden oluşmayıp, bir basat söylemler çoğulluğundan oluştuğunu vurgulamaktadır (Hall, 1994a). İdeolojik biçimlenmelerin, temsil sistemleri ve pratikler içinde maddi bir varoluşu bulunduğundan dolayı, ideolojiler toplumsal biçimlenmeleri ve ilişkileri etkilemektedir. Ve onun da temelinde maddi ve ekonomik güçler bulunmaktadır (Lewis, 1992). Dolayısıyla Hall, bütün pratiklerin sadece söylemsel pratiklerden ibaret olmadığını vurgulayarak kendi çerçevesi içerisinde toplumsal pratiklerin varlığını da alıkoymaktadır (Hall, 1985 ve 1978).

Hall'in kuramsal modeli, Marksist belirlenim ve yönetici sınıf egemenliğinin bütün kavramlarını kaybetme riski taşımakla eleştirilmektedir (Lewis, 1992). Ancak Hall'in egemenlik kavramını elden bırakmayışı ve hegemonyaya ilişkin indirgemeci olmayan bir çerçeve geliştirme kaygısı, onun bu dönem çalışmalarını için savunulabilir bir zemin oluşturmaktadır. Dahası, söyleme dışsal bir iktidar ilişkisini ve toplumsal pratikleri de hâlâ alıkoymaktadır.

Hall, egemen sınıfın üyelerinin maddi veya temel yapıları ve toplumsal ilişkileri geniş şekilde denetlemelerinden dolayı, ideolojik mücadelenin farklı bir kıyısına sahip olduklarını belirtmektedir. Vurguladığı nokta, yönetici sınıflar için ekonomik temelin denetiminin her zaman yeterli olamayabileceğidir; egemen/basat ideolojinin hegemonyası üstyapılar düzeyindeki var olan ideolojiler içinden geliştirilmeli ve sürdürülmelidir (Hall, 1994a). Ancak hegemonya, tek bir birleşik "yönetici sınıf" tarafından değil de, sınıf fraksiyonlarının konjonktürel bir ittifakı tarafından destekleneceğinden, basat ideolojinin içerdiği basat sınıfların karmaşık içsel şekillenmesini yansıacaktır. Bundan dolayı Gramsci'den aldığı hegemonya kavramı, karmaşık bir alanı temsil etmektedir (aktaran Lewis, 1992).

Gramsci'nin tahakkümü genişletici bir kavram olarak kullandığı hegemonyanın, iktidarın zorlayıcı olmayan boyutlarına ağırlık verirken başarıldığı şey, "sınıf mücadelesinde belli bir dengenin kurulmasıdır" (Hall, 1994a). Hegemonya, Hall'e göre de sürekli değildir; toplum içinde belirli bir basat ideoloji içerisine gerçekliğin çeşitli tanımlarının sürekli bir eklenmesi sürecidir (Lewis, 1992). Hall, Gramsci'nin liberal demokrasilerde rızanın karmaşık sürecine ilişkin değerlendirmelerini de

önemli bir kuramsal kavram olarak alukoyar. Çünkü ancak mesruluk ve rıza yoluyla, başat sınıfların, ideolojiler alanını olumlu bir şekilde hegemonya inşa etmek için kullanabilmeleri mümkün olur; ek olarak başat sistemin tahakküm altında kalan sınıflardan belli bir kabul görmesi de mesruluk ve rıza yoluyla gerçekleştirilebilir (Hall, 1994a). Ona göre "toplumumuzda ortak duyu olarak kabul edilenler -mutlak olarak temel ve ortaklaşa oydışmaya dayanan uylasımsal (consensus) hikmetlerin kilitleri- dünyayı basit ama anlamlı terimlerle sınıflandırmamıza yardımcı olur" (Hall, 1994a). Sonuç olarak, başat ideolojiler rıza ve uylasımsı yapılandırarak ve yenden şekillendirerek iş görürler. İşte, kapitalizmin koşullarında yönetilenlerin yönetici sınıfların önderliğine gösterdikleri 'özgür rıza'yı açıklamakta yetersiz kalan Marksist çözümler için hegemonya kavramı, Hall'a göre önemli bir çıkış yolu sağlamaktadır (Hall, 1994b).

Kültürel çalışmalar, kültürel ve ideolojik pratiklerin maddiliğini, göreliliğini ve bu pratiklerin ekonomik, politik pratiklerle ilişkisini somut çözümlerle çalışmayı bu kuramlaşırma uğraşısıyla paralel götürmüştür. Bu noktadan itibaren toplumsal yapıyla anlamlar arasındaki görünmez bağları görünür kılabilmesi, kültürel çalışmaların hedefi ve başarısı haline gelmiştir. Toplumsal yapı, kültürün ve ideolojinin ürettiği anlamların yeri olarak ve bu anlamlar da toplumsal deneyimin ve kendiliğinin (self) anlamları olarak görülmeye başlanmıştır. Toplumsal iktidar için mücadele, anlam için mücadeleyi biçimini almaktadır.

Medyanın ideolojik rolünü, ideolojinin bu bağlamı içinde değerlendirmeye alan Hall, öncelikle iki noktayı vurgular. Kitle iletişim araçları:

a) Grupların ve sınıfların öbür gruplara ve sınıflara ilişkin bir hayat, anlam, pratik ve değer 'imgesi' inşa etmelerinin temelini sağlamaktan,

b) Çağdaş sermaye ve üretim koşulları altında daha karmaşık hale gelen ve bölük pörçük parçalardan oluşan toplumsal totalitenin çoğulcu bir 'bütün' olarak kavranabilmesi için gereken imgeleri, temsilcileri ve düşünceleri sağlamaktan, giderek daha çok sorumlu hale gelmektedir (Hall, 1994a).

Bu bakış açısında da diğer Marksist bakış açılarında olduğu gibi medya, "ideolojik bir iş" yerine getirmektedir. İdeolojik iş temelde üçlü bir şekilde yerine getirilmektedir (Hall, 1994a):

a) üniter bir yönetici sınıfın "dünyasından" daha fazla sayıda ve çeşitlilikte dünyayı temsil ederek ve sınıflandırarak modern dünyanın "çoğulluğunu" yansıtmaktır.

b) toplumsal bilgiyi inşa ederken yeğlenen anlamlar ve yorumlar içinde yapacağı sınıflandırma ve düzenleme ile belli gerçekliklerin içerilmesi ve diğerlerinin dışta bırakılmasını gerçekleştirir.

c) örgütlenmemiş kitleler karşısında iktidarın büyük örgütleyici merkezlerinden gelen seslere, iktidarı tanımlamada ve sınırlandırmada daha büyük bir ağırlık vererek yapılaşmış uylasımsın üretimi ve mesruluğun inşasında etkinliklerini sağlamaktır.

Bu ideolojik işleri gerçekleştirilmesi için medyanın belirli bir mesruluk temeline sahip olması gerekir. Bu noktada medyanın doğrudan devlet tarafından yönetilmediği görülmüşü, sermayenin temel çıkarlarını savunan sesler karşısında muhalif seslerin de az veya çok konumlandırılması ve mesleki-teknik dizgeler çerçeve-

sinde medyanın çalışması, gerekli mesruluk zemini oluşturan öğeler olarak değerlendirilmektedir (Hall 1994a). Bu ideolojik süreçte, devlet dolayımı ile tikel çıkarların geliştirilmesi ve ulusun rızası sağlandıktan sonra mesruluğu oluşturacak süreçler dizisinin yaratılmasında medya önemli rol oynar. Sonuçta tikel bir çıkar "genel çıkar" olarak, genel çıkar da "yönetici çıkar" olarak temsil edilir⁹ (Hall 1994b). İşte Hall bu noktada medyanın "devletin ideolojik aygıtları" olarak varlığını saptamaktadır:

"Medyanın siyasal sorunlardaki işlemlerini mesru ve yansız kılan bağlantılar kurumsal birer sorun değil, devletin toplumsal çatışmalardaki dolayınlanmasının rolüne ilişkin daha geniş bir sorundur. İşte bu düzeydedir ki, medyanın "devletin ideolojik aygıtları" olduğu söylenebilir" (Hall, 1994b).

Başlangıcında medyanın tahakküm sistemlerini sürdürmedeki rolünün izini, medya metinlerinin yapısını çözümlenerek sürmekle ilgilenen kültürel çalışmalar, giderek medyayı, basat ideolojinin aktarıldığı alan olarak görmeyi bıraktı. Geliştirdiği yeni yaklaşımında medya, farklı bakıma ve konuşma biçimleri önererek çarpışan söylemlerin görünürlük ve mesruluk için mücadele ettikleri bir alan olarak değerlendirilmeye başlandı (Murdock ve Golding, 1991).

Temelde anlamın inşasıyla ilgilenen kültürel çalışmalar içerisinde üç alanda çalışma geliştirilmiştir (Murdock

⁹ Hall için medyanın kültürel alana egemen olmasından kaynaklanan bu önemi, bütün kültürel çalışmalar yaklaşımında ortaktır. Hardtın öz bir şekilde vurguladığı gibi; "medya, çarşı ve karmasık gerçeklik parçalarını bir araya getirerek ve gerektiğinde bunları uzlaştırarak bir toplumsal tota-liğe ilişkin anlamın üretmesine yardım ettiği ölçüde önemlidir" (1994).

ve Golding, 1991): Kültürel çalışmalar, temsilleri dönüştürmenin olanaklı olduğunu önerir. Her temsil aslında bir sunumdur. Temsil ile birlikte, belirli bir dünyanın olası başka dünya(lar) yerine sürekli üretilmesi söz konusudur ve bu da politiktir. Bu nedenle medyanın temsil edici etkinliği kültürel çalışmalarda, üretim, metin ve alınma olmak üzere başlıca üç düzeyde incelenir ki bu analitik düzeyler, temel araştırma yönelimlerini de gösterir:

1- Üretim temelli çalışmalar: kültürel üretimin en güçlü araçlarının denetimi ve dönüştürülmesi yönündeki hegemonya mücadelesini konu edinir ve daha çok kurumlar ve politikalar odaklıdır.

2- Metin temelli çalışmalar: kültürel ürünlerin biçimlerine odaklanarak dönüştürücü kültürel pratiklerin olanaklı olup olmadığıyla ilgilendir. Kültürel metinlerin analizi üzerine yoğunlaşanlar, belgesel, soap-opera, haber gibi çeşitli medya formlarına anlamı belirli tarzlarda düzene koyan mekanizmalar olarak yaklaşır.

3- Yaşanan kültür ve deneyim temelli çalışmalar: ikincil ve boyunusunan toplumsal grupların yaşam tarzlarını destekleyen temsil politikaları, bunların alınması ile ilgilidir. Daha çok metinlerin taşıdığı anlamların okuyucuların onlara getirdikleri anlamlarla karşılaştıkları mübadele anı üzerine odaklanmaktadır.

Kültürel çalışmalar, anlamların şeffaf tasarımları olarak medya metinleri kavramından kopan ve metnin ideolojik ve dilsel yapılanmalarına odaklanarak başladığı kuramsal yolculuğunda zamanla 'edilgin izleyici' anlayışı yerine geçirdiği 'etkin izleyici' ve 'etkin okuma' anlayışı ile medya iletilerinin kodlanmaları ve izleyicilerin değişik kod acınlarıyla ilgilenmeye başladı. Ve özel-

likle başat ideolojik tanımların ve temsillerin dolaşımında ve sağlamlaştırılmasında medyanın oynadığı rolü inceledi (Hardt, 1994). Kültürel çalışmalar, yapısalcı yaklaşımda geliştirilen ve ideolojinin soyut ve tarih dışı biçimsel işleyişine ilişkin önermeleri, tarihsel uğraklarda insanların mücadeleleri boyunca nasıl içeriklendiğini sergileyen tarihsel yaklaşımla dengelemiş; dil ve göstergebilim alanından gelen katkılarla da bu mücadelelerin güncel ve tarihsel çözümlemesini gerçekleştirmeye elverişli kavramsal bir repertuvar oluşturmuştur. Böylelikle başta medya içerikleri olmak üzere bütün kitle kültürü ve popüler kültür ürünlerini, toplumsal mücadelelerin ve uyaşımın izini sürmek açısından ayrıntılı incelemelere konu edebilmek olanaklı hale gelmiştir.

Kültürel çalışmalar yaklaşımının çerçevesi çizilirken, toplumun organik bir bütünlük olarak değil, karmaşık, çelişkili, farklılaşmış ve etkileşimli yapılar olarak tasarlanması (Carey, 1983) "mücadele" kavramının gerisindeki kuramsal zeminin hazırlanmasının ilk adımı olmuştur. Öte yandan karmaşıklığı ve çelişkileri vurgulanan sadece kültür değildir; insanlar, kültür ve iktidar arasındaki ilişkilerin karmaşıklığı ve çelişkileri de vurgulanmaktadır (Grossberg, 1995). İkinci adımda anlamların metin içine yerleştirilmiş şeyler olmadığı, ancak metin ile izleyici arasındaki etkileşim içinde oluşan/üretilen ve üzerinde mücadele edilen dinamik edimler olduğu öne sürülmüştür. Bu, izleyicilere muhalefet, direnme, mücadele ve aynı zamanda var olma olanağı vermekle birlikte, kültürel çalışmalar izleyicilerin bazen yönlendirilebilen ve kendilerine yalan söylenebilen aptallar olmadıklarında ısrarlı değil gibi görünmektedir. (Bkz. Grossberg, 1995). Üçüncü adımda, kültür kuşak-

tan kuşağa geçen ve insanlar üzerine yüklenen önceden biçimlenmiş anlamlar seti olarak değil, insanların etkin katılımlarıyla gerçekleşen ve kapitalist ideolojiyle damgalanan bir anlam yapımı süreci olarak kavramlaştırılmaktadır. (Fiske, 1987).

Aşında bütün kültürel çalışmalar yaklaşımlarının vurguladığı, etkin özne anlayışıdır. Ancak bu özne, kendi boyun eğmesini etkin olarak yaşayan bir öznedir (Grossberg, 1995). Bu vurgusuyla kültürel çalışmalar, medya çalışmalarında alımlama çözümlemelerinin gereğine de dikkat çekmektedir. Buna karşılık medya izleyicisinin gücüne ve bağımsızlığına yönelik vurguların, özellikle Amerikan Kültürel Çalışmalar'ı için belirli sorunlar yarattığı da öne sürülmektedir. Eleştiriler bir kaç noktada yoğunlaşmaktadır: Birincisi, bu çalışmalar alımlamada izleyicilerin özgürlüğüne aşırı önem vermektedir; ikincisi ekonomi-politik yaklaşımın çözümlemesi olan izleyicilerin metalaştırılmasını küçültmektedir; üçüncüsü kitlesel reklam medyası ile özel medya arasında ayrım yapmakta başarısızdır; dördüncüsü, bu çalışmalar etkin alımlama ile politik etkinliği karıştırmaktadır (Budd, Entman ve Steinman, 1990). Bu yazarların belirttiğine göre, önemli Amerikan kültürel çalışmalar, insanların başat medyanın içeriklerini kendilerini güçlendirmek için alışkanlıkla kullandıklarını öne sürme eğilimindedirler. Bu iyimser ton, insanlar kendi anlamlarını ve zevklerini oluşturdukça, medyanın başatlığının etkisiz ve güçsüz olduğunu ileri sürmektedir. Anlamların içinde üretildikleri sosyoekonomik kurumların herhangi bir çözümlemesi olmaksızın bu tür savlar, özgürlüğün seçtiğimiz herhangi bir anlamı oluşturma yeterliliğinden ibaret olduğunu ilan etmekteydiler (Budd, Entman ve

Steinman, 1990). Böylece de alternatif veya muhalif medya ihmal edildiği gibi, kurumsal eleştirilerin önemi de en aza indirilmiştir. Kültürel çalışmaların bazılarındaki ise, "indirgemeci" modellere geri dönme korkusuyla ekonominin ayrıntılı çözümlemesinden kaçınmaya yönelik bir eğilim olduğu; ancak ekonomi politığının indirgemeci olmayan çeşitlerinin reddedilmediği belirtilmektedir (Grossberg, 1995).

Kültürel çalışmalar, sembolik temsiller, somut iktidar ilişkileri ve gündelik hayat arasındaki bağlantıyı kurarak insanların içinde buldukları koşulları daha iyi ve doğru değistirebilmeleri için harekete geçmelerini sağlayacak teorik ve politik müdahale olarak beliren ve devam eden bir çalışma alanıdır. Bu oldukça genelleştirilmiş amacı gerçekleştirebilmek için sosyal bilimlerin yanında hem disiplinler sınırları ilgili yerleşik düzene hem de Marksist kuramdaki Ortodoksluğa karşı radikal bir meydan okuma sunmuştur. Toplumsal yaşamdaki eşitsizliklerin doğallaştırılmasının üstesinden gelme konusu, kültürel çalışmalar alanındaki tek bir yöntemin veya kuramsal konunun bütünüyle başarabileceği bir şey değildir. Bu nedenle kültürel çalışmalar, kuramsal ve politik hedeflerini gerçekleştirmeye yordamı bakımından metinden izleyiciye, üretim süreçlerinden kurumsal yapılara değişen odaklar boyunca kendi içinde de büyük bir çeşitlilik ve hatta çelişkili konuları barındırmaktadır.

Kamımızca, eleştirel medya çalışmaları çerçevesinde sosyoekonomik bağlamı içinde kurumsal yapıların incelenmesi de, medya metinlerinde ideolojinin kurulma ve iş görme yöntemleri ve süreçleri üzerinde çalışmak da önemli ve gereklidir. Bu çalışmanın, yeni sağ ideolojinin

çeşitli temalarının ve öğelerinin bir araya geldiği metinler olarak televizyon haber bültenlerinde odaklandığından, eleştirel yaklaşımlar içerisinde (metinlerde ideolojinin kuruluşunu çözümlemek bağlamında) kültürel yaklaşımların çalışma sorunsalıyla ilgili olduğu görünmele birlikte, Türkiye'de medya kurumlarının ekonomisi politığının de değerlendirilme kapsamına alınması gerektiğini vurgulamasıyla bir başka yaklaşımla da bağlantısı söz konusudur. Bu, Peter Golding ve Graham Murdock'un çalışmalarında özelenen eleştirel ekonomipolitik yaklaşımdır.

B.2) Eleştirel Ekonomi Politik: Kültürel çalışmalar alanı ortaya çıkışından itibaren özellikle klasik Marksizmin ekonomi politığı içinde yer alan düşünürler tarafından, kütle ileişimin somut ekonomi politığını sunmakta yetersiz kaldığı için eleştirilmiştir. Gerçekten de başta Stuart Hall nezdinde İngiliz kültürel çalışmaları olmak üzere alanın genelinde hâkim eğilim, devletin ve ekonominin sunduğu kapsamlı ve derin yapılandırıcı ilişkileri ihmal etmek olmuştur. Dolayısıyla ekonomi politikçiler, medya endüstrilerinin ekonomik örgütlenmelerinin ve ekonomik dinamiklerinin anlamın üretimine ve dolayına nasıl nüfuz ettiği konusunda kültürel çalışmaların pek bir şey ortaya koymadığını öne sürmektedir. Ekonomi politik yaklaşım, tıpkı kültürel çalışmalar gibi, varolan eşitsizlikleri üreten kapitalist düzenin değisttirilmesini hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda analitik olarak odağı, sermaye dinamikleri, medya sektöründeki mülkiyet yapıları ve ilişkileridir. Çünkü iktidar ve ideoloji arasındaki bağlantının belirleyici düzeyini, üretim ilişkileri düzeyi olarak görür. Buradan

hareketle de toplumsal ilişkilerin yeniden üretildiği bir mecra olarak medyayı anlamak için, kültürel materyalist Nicholas Garnham'ın söylediği gibi (2008), medyaya bakılmaması gerektiğini öne sürmektedirler. Kültürel materyalistlerin yaklaşımı, medya metinlerine yönelik ilgilerin, ideolojiyi abartılı ve idealist bir yaklaşımla öne çıkarmaya yol açtığıdır. Üretimin doğasının ve yapısının tüketimi belirlemesi kadar, tüketimin de üretimi belirlemesi, günümüz Marksizmde önemli ölçüde taraftar bulan bir görüştür artık. Marksizmin bu daha incelikli hale gelmiş olan bakış açısı, ideolojik üretim araçlarının kontrolünün apaçık müdahalelerle gerçekleşmediğinin farkındadır. Buna göre kapitalizm, her zamankinden daha karmaşık ve derinleşmiş bir işbölümüne sahiptir ve bu işbölümünde ideolojik ve kültürel içerikleri üreten kültür işçilerinin ve aydınların rolü, daha ayrıntılı çözümlenmelidir.

Murdoch ve Golding'in eleştirel ekonomi politik yaklaşımı, kabaca altyapıda ve üstyapıda ağırlığını koyan çözümlenebilirlik tarzlarının farklı başlangıç noktaları vermelerinin yaratacağı handikaplarla boğuşmaya gerek bırakmayan bir çözümlenebilirlik/değerlendirme tarzı ve medyaya yaklaşım zemini sunmaya çalışması bakımından içerisinde bazı uzlaştırıcı öğeler taşımaktadır.

Murdoch ve Golding tarafından geliştirilen bu yaklaşım, temelinde eleştirel yaklaşımlar içerisinde ayrı ayrı gelişmiş iki yaklaşım olan "ekonomi politik" ve "kültürel çalışmalar" arasındaki bir yakınsama çabası olarak ele alınabilir. "İkisi de topluma neo-Marksist bir bakış içerisinde kurulan, ikisi de iktidarın kuruluşu ve uygulanmasıyla ilgilenen ve ikisi de ileri kapitalist toplumların liberal çoğulcu çözümlenebilirlik geleneğinden uzak olan

bu yaklaşımlar" (Murdoch ve Golding, 1991), medyaya yönelik kapsamlı ve derinlikli bir açıklamada bir arada kullanılabilir potansiyellerini taşıyor görünmektedirler. Ancak, daha önce ortaya konulduğu üzere, bu iki yaklaşımın temelinde uzanan ideoloji kavramına ilişkin farklı değerlendirmeler tartışmaların kaynağı olmaya devam etmektedir (Bkz. Grossberg, 1995 ve Larrain, 1991).

Murdoch ve Golding, medya endüstrilerini çağdaş kültürün çözümlenmesine başlamakta hareket noktası olarak görürken, Thompson'un medyaya ilişkin değerlendirmelerinden yola çıkmaktadırlar. Thompson, çağdaş toplumlarda kitle iletişim araçlarına, sembolik formların üretilmesi ve dolayısıyla tarzlarının dönüşümünde köktenci bir rol vermektedir (Thompson, 1990). Medya, aynı zamanda "yurttaşlığın uygulanması açısından" da merkezidir. Dolayısıyla böyle merkezi bir alanı, kapitalizmin kendi dinamiklerine terk etmenin sonuçları ve bu sonuçları önleyici müdahaleler, eleştirel ekonomi politik yaklaşımın temel sorunsalını oluşturmaktadır.

Ekonomik dinamiklerin kamusal kültürel alanın yayılım alanı ve çeşitliliğine etkileri ve farklı toplumsal grupların bunlardan yararlanabilirliğiyle ilgilenen eleştirel ekonomi politikçiler, pazar sisteminin yol açtığı eşitsizlik ve bozulmanın kamu müdahalesiyle düzeltililebileceğinden ısrarlıdır (Murdoch ve Golding, 1991). Sistemdeki çelişkileri gözden kaçırmamak için araççı yaklaşımdan, pratik eylem yoluyla değişime olanak sağlamak için de yapısalcılığın katı türlerinden uzak dururken, geniş iktidar ve mülkiyet modellerinin medya ürünlerini oluşturucağı doğası ile ilgilenmektedirler.

Eleştirel ekonomi politığın medya metinlerine ilgisi, metinlerin kamu söylemini düzenleyen kültürel formların somut görüngüleri olmalarından kaynaklanmaktadır. Amaç, üretimin ekonomik dinamiklerinin kamu söylemini (kültürel biçimleri destekleyerek) nasıl yapılandırdığını açıklamaya çalışmaktır. Bu yaklaşıma göre, “anlamın, üretici ve tüketicilerin somut etkinlikleri yoluyla üretilme ve yeniden üretilme biçimini çözümlemek” de eşit önemdedir (Murdock ve Golding, 1991). Bu çözümlemenin gerektirebileceği yönetsel araştırma geleneğine atfedilen görgül araştırma yöntemleri eleştirel ekonomi politikte reddedilmediği gibi, medyada hangi söylemin ağırlığını kurduğunu ve bunun da okuyucu/izleyici tarafından nasıl alındığını belirleyebilmek için geliştirilmesinde, kuramları destekleyecek kaynaklara ulaşmada vazgeçilmez görülmektedir (Murdock ve Golding, 1991).

Kültürel çalışmalar yaklaşımının ekonomi politik yaklaşımın geliştirdiği “meta olarak izleyici” kavramını ele almayı, üretim ve tüketimin ayrılmasıyla sonuçlanmaktadır. Kültürel çalışmaların yeni çeşitlenmeleri aynı zamanda ideoloji ile ekonomi alanlarını da ayırmaktadır. Ekonomi politik yaklaşımlar üretici emeğin, pazarın işleyişinin ve meta ticaretinin insanların varoluş koşullarını kaçınılmaz biçimde belirlediğinin altını çizmeyi sürdürmektedir. Bu durumda ekonomik düzeyi belirleyici olarak gören kültürel materyalizm açısından insanların kültürel ve ideolojik pratikleri ise, kapitalizmin koşullarına verilen yanıtlar gibi ele alınmayı sürdürür. Bunun anlamı, ekonomi politığın ekonomiye yani maddi olana, kültürel çalışmaların kültür ve ideolojiye yani sembolik olana verdikleri önceliğin devam etmesidir. Daha da genelleştirirse ekonomi ve kültür/ideoloji ara-

sındaki ayrım, Janice Peck’in çok doğru bir biçimde saptadığı gibi (2008), Batı düşüncesinde kökleşmiş olan doğa-kültür, maddi olan-zihinsel olan, maddi-sembolik, koşullar – bilinç şeklindeki ikiliklerin bir devamı niteliğindedir. Her iki yaklaşımın arasındaki temel benzerlik, kendilerini belirleyici temel neden ve karşıtlarını ise bir sonuç olarak konumlamasıdır.

Eleştirel ekonomi politik yaklaşımın medya ile ilgili tartıştığı sorunlar, üretim, tüketim ve metin olmak üzere, üçlü bir sacayağına sahip olduğundan, karşılıklı olarak ihmal edilen alanların kapsandığı bütüncül bir değerlendirme gerçekleştirilebilmektedir. Egemenliğin kitile iletişim personelinin etkinliklerinden ve tüketicinin yorumlama işlemlerinden geçerek nasıl yeniden üretildiğini göstermek için, üretimin ve alınmanın ekonomik ve toplumsal koşullarının da çözümlemesine gereksinin vardır. Gerek genel ekonomik yapıya ve bu yapı içerisindeki bireye dikkat kesilerek; gerekse metinleri ihmal etmeyerek çözümlemesini geliştiren eleştirel ekonomi politik yaklaşım, diğer eleştirel yaklaşımlara nazaran oldukça kapsayıcı görünmektedir.¹⁰ Kültürel üretimin egemen ideolojiyi taşıyıcı bir süreç olduğunu söylemek kadar, bu sürecin nasıl işlediğini, ekonomik ilişkilerin kültür yatırımlarının stratejilerini nasıl şekillendirdiğini de ortaya koymak gereklidir ve eleştirel ekonomi politığın amaçlarından birisi de budur.

Sonuç olarak kapsamlı bir değerlendirmenin hem medya metinlerinin çözümlemesine, hem de metinlerin

¹⁰ Örneğin, ekonomik temelin gelişmemiş bir çözümlemesini ancak kültürel ürünlerin ayrıntılı bir çözümlemesini yaparak egemen görüşlerle diğer görüşlerin mücadeleleri üzerinde yoğunlaşan kültürel çalışmaların bu eksikliği, eleştirel ekonomi politikte giderilebilmeye olanağına sahip görünmektedir.

üretim koşulları ve alımlama süreçlerine kayıtsız kalması gerektiği söylenebilir. Ekonomi-politik yaklaşımların, ileri kapitalizm koşullarında medyayı endüstriyel yapılar olarak ele almalarına da aynı şekilde kayıtsız kalınması gerekmektedir.

C) IDEOLOJİ, DİL, SÖYLEM VE ANLAM İLİŞKİSİ

Yukarıda açıklanan eleştirel medya kuramları, Marksizmde yetkin bir şekilde geliştirilmediği öne sürülen (Bkz. Coward ve Ellis, 1995) dil ve özneyle ilişkin farklı değerlendirmeler getiren çalışmalardan etkilenerek, sözü edilen yaklaşımlar çeşitliliğine erişmiştir. Bu çalışmalarda dil, özne, hakikat, temsil konularına getirilen yeni değerlendirmeler ideoloji kuramlarının hem zenginleşmesine hem de problematik hale gelmesine yol açmış görünmektedir. Bu süreçte, söylem kavramının önemli katkısı bulunmaktadır. Bu bölümde söylem, ideoloji ilişkisi, dil ve anlam ve özneyle ilişkin farklı eğilimlerin ana hatlarına değinilerek ortaya konulmaya çalışılacaktır. Böylece haberlere uygulanan çözümleme çerçevesinin kuramsal dayanakları gösterilebilecektir.

Söylem kavramı toplumsal kuramda karşımıza iki farklı nitelikte çıkmaktadır: Söylem, bir yandan dil ve ideoloji arasındaki ilişkiyi anlamakta geniş bir alan açarken, öte yandan ideoloji kuramının sorunları karşısında alternatif bir yaklaşıma odaklanma gereksinimi duyan postyapısalcılık, postmarksizm ve postmodernizm gibi akımların merkezi kavramı olarak ortaya çıkmaktadır (Barret, 1991). Medya çalışmaları açısından söylem kavramı, ideoloji ile birlikte ele alındığında, medya metinlerinin (ve tabii ki haberlerin) toplumsal

iktidarın kurulmasındaki rolünü sergilemekte dayanak noktaları sağlamaktadır.

Söylem kavramının tüm toplumsal ve siyasal yaşamın zorunlu yapıcı unsuru olarak öne çıkarıldığı postyapısalcılık, postmodernizm gibi yaklaşımların, "hakikat" karşısındaki kuşkuçulukları ve öznenin tutarsız oluşumuna yönelik vurguları, ortak eğilimleri olarak belirtilebilir (Larrain, 1995). İdeoloji kavramına yönelik değerlendirmelerindeki temel farklılıkta, postyapısalcılığın ideoloji eleştirisinin yerini ideolojik olarak etkin öznelerin yarattığı söylem bütünleşmesi ile değiştirmesine karşın, postmodernizmin ideolojiye son vermesi olarak belirtilmektedir (Larrain, 1995).

İdeolojinin maddeci bir kurama kavuşturulması amacıyla dile, özneyle ve söyleme ilişkin getirilen yeni yorumlarla, ideoloji kuramlarına içkin determinizm, nedensellik, toplumsal faillerin ontolojik yerlemleri ve bunların yapılarla ilişkileri gibi sorunlara farklı açıklamalar geliştirilmiştir.

Çağdaş araççı dil anlayışında, dil, dünyayı ya da hakikati temsil eden bir araç ve taşıyıcı olarak ele alınır; iletişim ve söylem de, basitçe düşüncelerin, inanç ve değerlerin bir kültür içinde yayılmasında araç olarak ele alınmaktadır (Mumby, 1989). Dil çalışmalarında ki önemli bir aşama, çağdaş dilbilimin temellerini oluşturan Fransız dilbilimci Saussure'un, anlamlandırma (signification) dünyası ile 'gerçek' dünya arasında ortaya koyduğu ikiliğin (Bennet, 1989) onun yeniden değerlendirilmesiyle ortadan kaldırılacak şekilde yorumlanması olmuştur.

Saussure'un ideoloji ve söylemin kuruluşunda anahatar olan gösterge (sign) kavramına ilişkin değerlendir-

meleri ve dilsel sistem (la langue) ile bireysel sözedimi (parole) arasında yaptığı ayrımda dilsel sisteme öncelik vermesi, yapısalçı çalışmalar çerçevesinde dilin statik bir sistem olarak ele alınmasıyla sonuçlanmıştı. Sausure'ün yeniden okunmasıyla anlamlandırmanın farklılık süreci tarafından kurulmasının statik olmayıp, anlamlandırma zinciri tarafından yeni gösterilenlerin sürekli olarak eklenmesi süreci olduğu tartışmaya açılmıştır. Böylece dile açık, üretken ve yaratıcı bir özellik kazandırılmıştır (Coward ve Ellis, 1985).

Dil, ideoloji ve anlam arasındaki ilişkileri açıklamaya çalışan ilk isimlerden ve gösterebilimsel ideoloji kuramının kurucusu olan Volosinov, aynı dili kullanan farklı sınıfların, dilde sınıfsal mücadele sürdürdükleri görüşünün temelini atmıştır. Toplumsal iktidar için mücadele, anlam için mücadele biçimini almaktadır. Bu yaklaşıma göre çatışan ideolojik konuların kendilerini aynı dil içerisinde ifade edebilmeleriyle, gösterge, bir sınıf mücadelesi arenası haline gelmektedir (Eagleton, 1996). Bundan dolayı ideoloji de sınıflar arası mücadele olarak kavranmalıdır. Volosinov, gösterge ve ideoloji arasındaki ilişkiyi şöyle kurmaktadır.

“Herhangi bir ideolojik ürün, sadece kendisi (doğal veya toplumsal) bir gerçekliğin... bir parçası değildir; ideolojik ürün aynı zamanda... kendisinin dışındaki başka bir gerçekliği yansıtır ya da kırar. İdeolojik her şey, gönderene sahiptir. Kendi dışındaki bir şeyleri temsil, tarif ya da ikame eder. Başka bir deyişle bu bir göstergedir. Gösterge olmadan ideoloji de yoktur.” (Volosinov, 1973)

Belirli toplumsal göstergelerin çatışan toplumsal çıkarlar tarafından çeşitlendirilmesiyle dinamizm kazanan an-

laman üretimi, Volosinov'a göre farklı grupların göstergeyi denetleme mücadeleleriyle ve bu mücadelenin varoluşu hem yansıması hem de çarpıtması ile yakından bağlantılıdır (Volosinov, 1973).¹¹

Volosinov'un yaklaşımı ideoloji ile dilin bir ve aynı şeyler olmadığı sonucuna yol açarken, ideolojik öğelerin zorunlu bir sınıfsal aidiyetleri olmadığını da belirtmekteydi (Hall, 1994b). Bu sapmanın getirdiği açılım, “ideolojik göstergenin toplumsal çok vurgululuğu” olmuştur. Bu çok vurgululuk içinde, alternatif ve direnen söylemsel yorumlar söz konusu olabilir. Ancak yönetici sınıf da göstergeyi tek vurgulu yapmak için mücadele vermektir (Volosinov, 1973). İdeolojik göstergeye sınıflar üstü bir karakter vererek göstergeyi tek vurgulu hale getirmek, sonuç olarak ideolojik bir kapanma pratiği gerçekleştirilmiştir (Hall, 1994b). Hangi türden toplumsal vurgunun üstün geleceği ve güvenilirlilik kazanacağı konusunda girilen bir toplumsal mücadele, söylem içinde egemen olma mücadelesidir. Anlamı oluşturan işte bu mücadeleyi süreçtir. Bu mücadelenin söylemsel eklenme ve ayırma süreçlerinden oluştuğunu belirten Hall'a göre dilde sınıf mücadelesi iki şekilde ortaya çıkmaktadır: Bazen dilde sınıf mücadelesi farklı terimlerin yerleştirilmesi için verilir. Örneğin zen-

¹¹ Göstergenin çarpıtılması, ideolojik bir bağlamda, bir gösterge ile onun gönderesi arasındaki ilişkilerin çeşitli yollarla değiştirilmesi süreciyle mümkün olmaktadır. Çarpıtma süreci üç farklı düzeyde görülmektedir: İlk olarak, anlamın gereği, her bir sembolik söylem kendisinden başka bir seye gönderme yapar, böylece dilkat sembolik öğeden uzaklaşarak sembolik gösterene doğru çarpılır. İkincisi, tek bir gösterge potansiyel olarak çok sayıda göndergeye sahiptir. Üçüncüsü, “sembol sistemleri” olan ideolojiler, bizim dünyaya veya ötekile kurabildiğimiz ilişkiler içerisinden anlam sistemlerini eklerler (Volosinov, 1973).

ci terimi yerine "siyah" terimini koymak için verilen mücadeleden olduğu gibi. Ancak mücadelenin ikinci ve en sık görülen türü, aynı terimi farklı bir biçimde vurgulamak için, yani yan anlamı üzerinde gerçekleştirilmiştir (Hall 1994b).

Volosinov'u izleyen Althusserci Fransız dilbilimci Pêcheux ise, izleyenleri ile birlikte, ideolojik mücadelenin bir aracı olarak söylemsel pratiklerin kuramını geliştirmiştir. Pêcheux'un amacı, Saussure'ün dil çalışmalarında ihmal ettiği konuyu, yani anlamın üretimi üzerindeki toplumsal-tarihsel koşulların belirleyici etkilerini gözler önüne sermekti (Thompson, 1984). O'na göre, anlam, verili bir söylemsel formasyonun dilsel öğeleri arasındaki ilişkilerce oluşturulur (Pêcheux, 1982). Dolayısıyla anlam, Pêcheux'un kuramında belirleyici söylemsel formasyon içindeki bir üretim olarak ele alınmaktadır. Yani kelimeler, sıfatlar, deyimlerin tek başlarına bir anlamları yoktur, üretildikleri söylem oluşumuna la anlam kazanırlar. Kuramında üzerinde durduğu noktada, söylem süreçlerinin işleyişinin, dilin sınıf ilişkilerine indirgenmesine yol açmadığı ve dilin "görece özerk bir sistem" olduğudur (aktaran Thompson, 1984). Pêcheux'a göre:

"... dil sistemi, hem materyalist hem idealist için, hem devrimci hem karşı devrimci için... ayıdır. Ancak bu, karşı karakterlerin aynı söyleme sahip oldukları anlamına gelmez: Dil, farklılaşmış söylem süreçlerinin ortak tabanıdır." (Pêcheux, 1982)

Dolayısıyla, tüm söylem süreçleri ideolojik sınıf ilişkilerinden kaynaklanırlar. Pêcheux ve izleyenleri, ideoloji

ile söylem arasında bir eşitlik öne sürmemekle birlikte, ideolojik formasyonların toplumsal formasyon içindeki belirli bir durumda neyin söylenebileceğini ve söylenmesi gerektiğini belirleyen bir veya çok sayıda söylemsel formasyonlar içerdiklerini öne sürmektedirler (Thompson, 1984). Yani, ideolojiyi bireyleri özne haline getiren bir söylem olarak algılamaktadırlar (Larrain, 1995). Dolayısıyla onların birincil ilgisi, söylemin özne biçimlerinin şekillendirilmesinin kuramını oluşturmaktır. Pêcheux, dile ve söyleme ilişkin bu görüşlerinde sınıf indirgemeciliğine karşı durmakla birlikte sınıf mücadelesinin belirleyici rolünü kabul etmektedir.

Althusser'den yola çıkarak ideolojinin maddiliğini sergilemeye çalışırken psikanalizden yararlanan ve öncülüğünü Coward ve Ellis'in yaptığı yaklaşımlardaysa dilin kendisinin gerçekliğe sahip bir süreç olduğu vurgulanmaktadır. Bu yaklaşımlarda, dil süreci Marksist kuramdaki ekonomik, siyasal ve ideolojik pratikler dışında bir dördüncü pratik, bir "anlamlandırma pratiği" olarak kavranmaya başlanmıştır (Coward ve Ellis, 1985). Çelişkili bir süreç olan anlamlandırma boyutu, temel ile üst yapı arasındaki bağlantıyı kurarak, Marksist ideolojik pratik kavramını tamamlayıcı olarak değerlendirilmekte (Coward ve Ellis, 1985). Böylece Marksizm'de dilin, ideolojik pratik tarafından işlenen, ideoloji ile eklenilen ancak onun içinde erimeyen bir statüye kavuşturulduğu öne sürülmektedir (Coward ve Ellis, 1985).

Dilin dış dünyayı anlamlandırma üretken ve dolaylayıcı bir pratik olarak kavranmaya başladığı bu yaklaşım içinde özne de önceden verili ya da aşkın olarak değil, dil ve söylem pratikleri içinde inşa edilen yani üretkenlik hareketinde üretilen bir şey olarak tasarlan-

maktadır (Ellis ve Coward, 1985). Böylece, ideolojinin gerektirdiği üretken insani öznenin anlamlandırma pratikleriyle ilişkisi kurulmaktadır. Özellikle psikanaliz ve Lacan'ın çalışmaları, öznenin, ideolojideki temsil pratiklerinin gerektirdiği tutarlı bir öznelikten çok, dilde inşa edilen, çelişkili öznelige sahip ve yapılanmaya yönelik girişimlerin bir bütünü olduğunu öne sürerek, bu yaklaşımları desteklemektedir. Laclau ve Mouffe'de de özne konuları söylemsel konular olduklarından kahçı olarak sabit olamadıkları gibi, kahçı olarak sabit ilişkilere de giremezler (Laclau ve Mouffe, 1992). Dolayısıyla toplumsal ilişkinin de kaynağı olamazlar. Foucault da öznenin verili olmayıp söylemsel ve toplumsal pratiklerle kurulduğunu vurgulamaktadır (Barrett, 1991). Foucault'nun metinleri tarihle bağlantılandırmak için ortaya koyduğu söylem kavramı, bilinçleri iktidar tarafından ele geçirilen veya manipüle edilen özne anlayışını reddeder. Söylem, insanların hakikate dair bilgiyi denetlemek yönünde girişimleri mücadeleli toplumsal ilişkiler alanında gerçekleşen bütün pratikleri ifade eder. Bu, bir iktidar mücadelesidir ve Foucault'ya göre hakikati üretkenler de üretimine direnenler de bu süreçten haz almazlar, özneleşirler. Öte yandan öznenin bu şekilde değerlendirilmesi, Eagleton tarafından "siyasal açıdan göstergebilimsel kapamanın ediminin köritüklerin temel nedeni sayıldığı ve dilsel üretim güçlerinin çokluğu sahvettişinin eleştirilirdikten uzak bir biçimde övüldüğü bu kuram, özgürlükçü (libertar) bir özne kuramı" olarak eleştiriyi uğramaktadır (Eagleton, 1996).

Dil ve özne yaklaşımlarındaki farklılaşmalar, hakikat ve gerçeklik tartışmalarıyla da paralel ilerleyegelmiştir. Yapısalcılık sonrası yaklaşımlar nesnelere ve bil-

ginin söylem içinde inşa edildiğini ve hangi söylemin gerçekliği yansıtabildiği hakkında haklaşımlarlanabilecek bir varsayım olamayacağını öne sürmektedirler (Barrett, 1991). Nesnel olduğu öne sürülen bir gerçeklikte ısrarın tahakkümün basit bir araçından başka bir şey olmadığını vurgulayan ve nesneden yola çıkarak anlama yerine öznenin yola çıkarak anlama üzerinde vurgu yapan bu akımlara göre, dilde dolaylama olmaksızın nesnel gerçeklik kurulamaz (aktaran Gellner, 1994). Dil kuramındaki sözü edilen gelişmeler, önceden var olan bir gerçekliğin yansıtılması yerine anlamlandırma süreci içinden bilissel dünyaların etkin inşası görüşünü güçlendirecek şekilde ele alınmaktadır (Bennet, 1989). Toplumsal gerçekliğin kurulması ise mücadeleli ve dinamik bir süreçtir.

Dilin dinamik ve dolaylayıcı boyutu olan söylemin önemi tam da bu noktada, gerçekliği yeniden tanımlayabilmesinde yatmaktadır (Ricoeur'dan aktaran Thompson, 1984). Buna göre gerçeklik, şeylerin anlamlandırılma tarzlarının sonucu olarak kavranmaktadır (Hall, 1994b). Eagleton'un kıyasıya eleştirdiği bu görüşe göre; "gerçekliğin kendisi, biz onu söylemlerimiz yoluyla oluşturmadan önce, tam anlamıyla ifade edilemez bir X'tir" (1996). Oysa söylem, toplumsal gerçekliği üretme mücadelesi ve bu amaca yönelik iktidardır. Söylemler, toplumsal pratiklerdir, muttaka kurumlar, toplumsal süreçler ve yapılarla yani söylem dışı olan ilişkilerle alayla bağlantılıdır.

Bu konu söylemsel pratikler ile söylemsel olmayan pratikler ayrımının reddi ya da kabulu ile de ilişkilidir. Laclau ve Mouffe'in başlıca temsilcileri olduğu söylem kuramları çerçevesinde, bir toplumsal pratiğin dilsel ve

davranışsal yanları arasında kurulan ayrım, yanlış bir ayırmadır (Laclau ve Mouffe, 1992). Pratiklerin bu şekilde ayrılması yerine önerdikleri ise eklemleme mantığıdır. Eklemleme, eklemleyici bir pratiğin sonucu olarak kimlikleri değiştirilen öğeler arasındaki bir ilişki kurma pratiğidir. Ve bu eklemleyici pratikten doğan yapılaşmış bütünselliğe söylem (discourse) demektedirler (1992). Eklemlemiş bir söylemsel bütünde, her bir öge bir farklılık konumu işgal etmektedir. Dolayısıyla, söylem bir eklemlemiş farklılıklar alanıdır (Laclau ve Mouffe, 1992). Yani söylem, tutarlı ve türdeş öğeler içeren bir bütünsellik değil, heterojen ve seçmeci bir bütünsellik-tir.

İdeoloji kavramını, öznelerin etkin olarak yaratıldığı söylem bütünlüştürmesi ile değiştiren yaklaşımlarında hakikat iddialarının reddedilmesi, "temsîl etmenin çöküşünün" ilanyla paralel gitmektedir. Temsil etme veya anlamlandırma, sunan ile sunulan arasındaki bir farka dayanmaktadır. İdeoloji pratiğinin temeli olan temsil düşüncesi, gösterilenin (kavramın) gösterenden (işitim veya görme imgesi) önce var olmasına ve onun tarafından itaatkâr bir şekilde yansıtılmasına dayanır (Eagleton, 1996). Temsîlin çöküşünü ilan eden, postyapısalcı ve postmarksist kuramlarda ise, gösterge (kavram ve iştim imgesi) ile gönderge (nesne) arasındaki ilişkiler rastlantısaldır. Laclau ve Mouffe'de ideolojik söylemlerin ve hegemonik pratiklerin geldikleri yerim belirsizleşmesi, gösterilen ile göndergenin özdeşleştirilmesiyle sonuçlanır. Dolayısıyla temsil edilen şey, hiçbir zaman katı bir gerçeklik değil, temsil etme eyleminin kendisi tarafından biçimlendirilen bir şeydir. Ve bu nedenle, Hindess ve Hirst'e göre siyasi ve ideolojik söylemler, du-

rumu kendilerine özgü yollarla kavramlaştırarak kendi gösterilenlerini kendileri yaratırlar; söylem, gerçek nesnelere üretir (aktaran Eagleton, 1996). Ortaya çıkan sonuç, toplumsal çıkarların da öznelerin dil içerisinde inşa ettiği şeyler olduğunun vurgulanması ve siyasetin ekonomik durum ve koşullar üzerine üstünlüğünün olumlanmasıdır (Eagleton, 1996). Buna ilişkin eleştirisi ise siyasetin bir temsil nosyonuna dayanmaksızın çok zor olduğu yönündedir. Temsil nosyonu, siyasetin meşruiyetinin temelidir. Çünkü Erdoğan'ın belirttiği gibi, "siyasal, kendisini toplumsaldan ayırarak ve onu yansıttığını ve onunla örtüştüğünü öne sürerek vardır" (Erdoğan, 1994).

Bu noktada belirli ideolojilerin farklı toplumsal sınıflara ait olup olmadığı ya da politik ideolojinin bu sınıf aidiyetli yüklemesinin bir hata olup olmadığı konusu önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Söylem kategorisi içerisinde hem dilsel hem de dilsel olmayan öğeleri kapsayarak söylemsel pratikler ile söylemsel olmayan pratikler ayrımını reddeden Laclau ve Mouffe'in (1992) Gramsci'nin hegemonyasına ilişkin yorumları, hegemonik bir sınıf tarafından eklemelenen ideolojik öğelerin zorunlu bir sınıf aidiyeti olmadığı görüşünü¹² geliştirmelerine yol açmıştır (Barrett, 1991). Onların sonuçlarına göre, toplumsal taşıyıcıların zorunlu olarak sınıfsal bir özü olmadığı gibi, sınıf konumu da zorunlu olarak çıkarlarla bağlantılı değildir (Laclau ve Mouffe, 1992). Laclau ve Mouffe'de eklemleme, "çıkartma"ın yer-

¹² Sınıf ideolojileri ile sınıf çıkarları arasında temsil ilişkisi kurulmasına kimi Marksistler de karşı çıkmaktadır. Örneğin Therborn, Marksizmin faydacı bir mirası olarak nitelendiği temsil kavramının terk edilmesi gerektiği görüşündedir (1989).

ne geçirilmektedir. Hiddness ve Hirst'e göre de, siyasi çir-
karlar önceden verilmiş toplumsal ve ekonomik çıkarları
temsil etmezler (aktaran Eagleton, 1996). Postmarksizm
içindeki bu görüşler, bir kimsenin toplumsal-ekonomik ara-
acıdan işgal ettiği yer ile siyasi-ideolojik çıkarları ara-
sında herhangi bir zorunlu ilişki olduğunun reddi an-
lamına gelmektedir. Ekonomizmden uzaklaşmak için
siyasal olan üzerine yapılan bütün vurgular, Eagleton'un
eleştirdiği gibi, "siyaset ve ideolojinin çıktığı yerin belir-
lenmediği ve gökte düşen aşkın gösterenlere benzedi-
ği" aşırı bir siyasileştirme ile sonuçlanmaktadır (Eag-
leton, 1996).¹³

Bu yaklaşımların önemli bir kuramsal halkası, ikti-
dar biçimlerinin ve ilişkilerinin de klasik Marksist tarz-
da yorumlanmasının¹⁴ terk edilmesidir. Foucault'ya gö-
re Marksizm, iktidar ilişkilerinin bir aracı olarak ideolo-
jiye abartılı bir önem vermektedir (aktaran Sholle,
1994). Söylem ve iktidar arasındaki yakın ilişkilerden
yola çıkarak, söylemin "iktidarın dolaysız bir görünüşü-
mü" olduğunu belirten Foucault (1994), iktidar kavra-
mının en iyi ifadesini savaşta bulan bir güç ilişkisi oldu-
ğunu savunmaktadır (aktaran Larrain, 1995). İktidarı
mikro işlemlerle ele alan Foucault'a göre ikti-
dar, devlet, bireyler, ekonomik güçler vb... taşıyıcılar

¹³ Marksistler arasında da ideolojik evrenin yalnızca sınıf ideolojilerine indir-
genemeyeceğini vurgulayanlardan Therborn'a göre: "Bir kişinin yaşamı ve
dünyasının anlamı, ürettiği ilişkilerine başvurarak bütünüyle tanımlanamaya-
cak... varoluşsal bir sorundur" (1989). Ancak sınıfsal olmayan ideolojilerin
her zaman sınıflarla bağlantılı olduğu saptanmış da yapılar: "Bütün ideoloji-
ler, (sınıflı toplumlarda) farklı sınıflar ve sınıf ideolojileriyle tarihsel eklem-
lenme biçimleri içinde var olurlar" (1989).

¹⁴ Marksizmde iktidar, üretimin araçları üzerindeki ekonomik denetimden kay-
naklanır ve sınıfsal temelle sahiptir.

içinde yerleştirilmemek ve çağdaş işleyiş yasa ve ceza
yoluyla değil de teknik, normalleştirme ve denetim ile
sağlanmaktadır (Barrett, 1991). Ona göre iktidar, sahip
olunan bir şey değil, uygulanan bir şeydir ve herkes,
iktidarın şebekesi içinde çoktan düzenlenmiş katılımcı-
lardır (aktaran Barrett, 1991). Buradan ulaştığı sonuç,
ne yönetici sınıf/grup ne de devlet aygıtlarını denetleyen
grupların, toplum içinde işlev gören iktidarın, bütün
şebekesini yönetemedikleridir (aktaran Barrett, 1991).
Laclau ve Mouffe de iktidarın çeşitli biçimlerini, iktida-
ra karşı koyuş ile birlikte değerlendirmektedir. Ancak
bunu yaparken, Larrain'in eleştirdiği gibi, kuramlarında
göz ardı ettikleri sınıfsal koşulları değerlendirmelerine
katılmaktadırlar (Larrain, 1995). Toplum, bu bağlamda,
iktidarın değişik biçimleriyle iktidara karşı oluşan tepki-
ler arasında düzenlenmiş uzlaşmazlıklardan ibarettir:

"... iktidar sorunu bir hegemonik formasyonun merkezini
hangi sınıfın ya da hangi egemen kesimin oluşturduğunun
araştırılması olarak ortaya konamaz" (Laclau ve Mouffe,
1992).

Kısacası postyapısalcı ve postmarksist yaklaşımlarda ikti-
dar sorunsalı, siyasetin ekonomik/sınıfsal temelinin
reddedilmesiyle bağlantılı olarak, sınıf tahakkümü ve
devlet egemenliği alanının dışına taşınmaktadır. Bu tam
da en çok eleştirildikleri noktalardan birini oluşturmak-
tadır. Bu eleştiriler, değişik kurumsal düzenlemeleri ve
onların iktidar tekniklerinin araştırılmasını yararlı bul-
makla birlikte, onların devlet ve sınıf sisteminden ta-
mamen bağlantısız biçimde ele alınmasına yöneliktir
(Larrain, 1995). Therborn da, "iktidarın mikro politika-

ları'nın moda olduğu bir dönemde, bütün toplumsal iktidar ilişkilerinde devletin can alıcı öneminin altının çizilmesi gerektiğini belirtmektedir (Therborn, 1989).

Postyapısalcı yaklaşımlar çerçevesinde, iktidar dil içerisinde de kurulan bir şeydir. Güç ilişkileri bütün iletişim durumları içine yerleşmiştir ancak nihai olarak sabitlenmesi söz konusu değildir; farklı anlamlar için mutlaka açık bir alan bırakılır. Söylem, bir anlamın dil pratiği içinde sabitlenmeye çalışılmaktadır. Bu süreçte, başka anlamlar dışlanır, üretimleri sınırlanır. Özellikle Laclau ve Mouffe, nihai bir anlam (bir açıdan da güç ilişkileri) sabitliğini olanaksız görür ancak geçici ve kısmi sabitleştirmelerin varlığını alkoyarlar (1992). Buna karşılık Eagleton, ideolojinin her zaman bir sabitleme sorunu olup olmadığını sorgulanabileceğini hatırlattıktan sonra, ideolojinin anlamsal kapanımının her koşulda olumsuz bir şey olmadığını da vurgulamaktadır (1996). Eagleton'a göre "*ideoloji, bir dil meselesinden öte bir 'söylem' meselesidir; anlamlandırma meselesinden çok, belirli somut söylemsel etkiler yaratma meselesidir*" (1996). Öte yandan bazı yaklaşımlar, ideoloji ve dil arasındaki bağlantıya yoğunlaşmaktadırlar. Örneğin Gouldner'e göre ideolojiler, simge sistemleri, dil çeşitlemeleri, geliştirilmiş şifrelerden oluşan bir tür "meta-dil"dir (aktaran Thompson, 1984). Oysa ideoloji dilinin, gündelik yaşamdaki hegemonik ilişkilerde de sürdürüldüğü ve ideolojinin, örgütlü politik pratikler kadar etkili zeminlerinden birini de gündelik yaşamın bütün alanlarının (ev, işyeri, okul, medya) oluşturduğu genel kabul görmektedir (Thompson, 1984).

İktidarın toplumsal örgütlenmesini yeniden üreten dilsel biçimlere duyarlı "eleştirel dilbilimciler" grubun-

dan Roger Fowler, dile, sadece analitik bir araç olarak değil, genel bir temsil kuramını açıklama yolu olarak da köktenci bir rol verilmesini önermektedir (Fowler, 1991). Vurguladığı şey, bütün anlamların toplumsal olarak üretildiği ve bütün söylemin de toplumsal bir ürün ve pratik olduğudur (Fowler, 1991). Söylem, günümüzdeki kullanılışıyla, dil içinde şifrelenmiş ideolojiyi toplumsal ve kurumsal olarak ortaya çıkarmaktadır (Fowler, 1991). Bir başka eleştirel dilbilimci Gunther Kress'de ideolojiyle bağlantılı şekilde, söylemi sistematik olarak örgütlenmiş konuşma tarzı şeklinde tanımlamaktadır. İktidara sahip veya iktidar talebindeki bütün toplumsal grupların çıkarları, söylemler boyunca görünür hale gelir. Söylem kavramı da anlamlarla ve anlamların bağlı olduğu çıkarlarla ilgilidir, soyut bir şey değildir. Gerçekliği temsil ederken belirli temsiller üretmek için kendine has kurallarla düzenlenme tarzları vardır. Söylem, herhangi bir konuyla ilgili neyin söylenir neyin söylenemez olduğuna dair sınırlar koyar. Bu, bir iktidar pratiğidir. Dolayısıyla söylem, toplumsal gerçekliği üretme iktidarındır. (aktaran Fowler, 1991).

Denilebilir ki ideolojiyi maddi bir olgu olarak değerlendirmenin bir yolu, onu dil, anlam ve söylemle ilişkilendirmektir. İdeolojinin dil, anlam ve söylemle ilişkisi konusundaki değişik değerlendirmeler bir saptamada kesilmektedirler: İdeoloji, iktidarın belirli sözler üzerinde etkiye bulunduğu durumları ifade etmektedir. Bu etkiye bulunma nasıl gerçekleşmektedir? Anlamın yapısal kapanımı ve öznenin sabitleştirimindeki mekanizmalar nelerdir? Bu bağlamda medya metinleri, söylemsel/ideolojik bir mücadele alanı mıdır, yoksa kapitalist üretim dinamiklerinin biçimlendirdiği ve belirli söy-

lenlere açık toplumsal üretimin yapılmış alanları mıdır? Medya, gerçekliği yansıtan bir araç mıdır ya da toplumsal gerçekliği tanımlayan ve inşa edebilen bir do-laylamacı mıdır? Medya izleyicileri, dinleyicileri ve okuyucuları medya metinlerinin taşıdığı iletileri işel-leştiren ediliğin "kültürel aptallar" mıdır; yoksa medya iletileri ile karşılaştıkları anda kendi oluşmuşlukların-dan gelen bir anlamsal müzakere ve çatışma sürecine etkin olarak girip, kendi anlamlarını mı oluşturmaktadırlar? İşte medya çalışmaları bağlamında temel olarak cevap aranan ve çalışma açısından da önemli olan bu sorular, öznenin merkezliği ve dil içinde geliştirilen an-lamlarına pratiklerinin önemli konusundaki yaklaşımlardan fazlasıyla etkilenmektedir. Yukarıda genel hatla-ryla değinilen bu yaklaşımlar, özellikle söylemsellik ve metin (örneğin haber metinleri) üzerine yapılan çözüm-lemelerin kavramsal çerçevesinin oluşturulmasında de-ğişik yollar sağlamaktadır. Öyle ki medya metinleri ve metinler ile etkileşim halindeki öznenin durumu, artık farklı değerlendirilmektedir. Öznenin anlamlandırma pratiklerindeki yerinin tartışıldığı böylesi değerlendirmelerde son dönemlerde vurgulanan konu, anlamın met-ne için olmayıp, öznenin (okurun) metni okuma süre-cinde ortaya çıktığı ve oluştuğudur.

Medyanın rolü ve metinlere ilişkin tartışmaların ha-bere ilişkin tasarımları da etkilediği söylenebilir. Bu et-kilenme, daha çok liberal gazetecilik ve haber kavram-laştırmasının gözden düşmesi şeklinde belirmektedir. Haberin ne olduğuna ilişkin tanımlar, ideolojik işleyiş süreciyle bağlantılı olarak oluşturulmaktadır. Haber ko-nusundaki kavramsal çerçeveyi sonraki bölümlerde çiz-mek üzere, buradaki çalışmanın yaklaşımı açısından ideo-

loji ve medya tasarımı belirlenerek ve bu tasarımın doğ-rultusundaki çözümleme çerçevesinin genel hatları oluş-turularak uygulamaya geçilecektir.

Ç) MEDYA METNİNDE İDEOLOJİ VE ANLAM

İdeolojinin dil, özne, anlam ve söylemle ilişkili maddi bir pratik olarak kavramlaştırılması, somut çözümleme-lerin uygulanmasına elveren bir kuramsal zemin sağla-maktadır. Özellikle medya metinlerine yöneltilen ilginin ve çözümleme uygulamalarının artmasında, metin-an-lam ilişkisine eğilen çalışmalardan elde edilen sonuçla-rın katkıları yadsınmaz. Kitle iletişim araçlarında ideo-lojik kuruluş sürecini izlemek ve çözümlemek, eleştirel yaklaşımların kültürel çalışmalar ve eleştirel ekonomi politik çalışmaları içinde anlamlı ve gerekli bir çabadır. Ancak böyle bir süreç nasıl çözümlenebilir? Medya me-tinleri şifrelenmiş anlamlara sahip yapımlar olarak mı ele alınmalıdır, yoksa metnin anlamının oluşumunu okur öznenin etkin katılımını gerektiren bir süreç midir? Bu farklı kavrayışların çözümleme çerçeveleri nelerdir, na-sıl oluşturulabilir? Bu bölümde, medya çalışmalarında metinlerin önemi ve metinlerde ideolojik anlamların ör-gülenmesine ilişkin tartışmalara genel olarak değinile-rek, ardından farklı çözümleme yaklaşımlarından söz edilecek ve bu çalışmanın çözümleme modeli oluşturul-acaktır.

Medya metinleri, kendi içinde belirlenmiş anlamla sahip olma/olmama sorunu açısından başka metin türle-rinden daha sorunlu metinler olagelmışlerdir. Çünkü iz-leyici-okuyucuya özgürlük ve hareket alanı sağlamak amacıyla medya metinlerini anlamdan yoksun anlatı yr-

ğınları olarak karakterize etmeye kadar giden bir yaklaşım, metinlerin belirli anlamlar inşa etme veya belirleme potansiyellerini ve yöntemlerini önemsememeye kadar gidebilen bir çizgidir (Wolfe, 1992). Oysa ki kitle medyası metinlerinin anlamlarının belirlenmemişliğine yapılan böyle bir vurgu, bu tür metinlerin nasıl ortaklaşdığını bütünüyle açıklamakta zorlanmaktadır. Ancak medya metinlerinin anlamlarının belirlenmişliği-üretilirliği geriliminde, bu metinlerin üretildikleri aygıtın metnin biçimi, dolayısıyla da içeriği üzerindeki etkinliği göz ardı edilememektedir. Konumuz bağlamında haberleri ele aldığımızda, televizyon haberlerinin radikal bir anlatsal söyleyişi/yapısı olduğu, görünüsel ve sözel örgütlemenin, kamera tekniklerinin bu söyleyişi/yapıyı biçimlendirmede oldukça belirleyici olabildiklerini öne sürebiliriz.

Metinlerin nasıl ortaklaşdığı, ortak anlamların nasıl üretilbildiği, genel olarak medyanın araçsal özelliklerinin metinlerin sunum biçimine olan etkilerinden yola çıkılarak açıklanmaya çalışılmaktadır. İngiliz Kültürel Çalışmalar geleneği içindeyse, üretilen ortak anlamlar başat kültürel düzenleme ve işleyişle ilintilendirilerek açıklanmaktadır. Her şeyden önce kültürel çalışmalarda metin, kültürel anlamların erişilebilir olduğu bir alanıdır. Metin, temsil edici özellikte hem fiziksel hem de göstergesel bir malzemedir. Kültürel çalışmalar, sadece edebi olanları değil, bütün kültürel ürünleri ve pratikleri metin olarak görür. Bir olayın, konunun ya da metnin birden çok anlam haritası içinden düzenlenmesi, sınıflanması ve okunması yani metnin çokanlamlılığını kabul eden bu gelenek, metnin okunması-izlenmesi sürecinin o metnin bir tür yeniden üretimi olduğunu vur-

gular. Bu yeniden üretim ya da yeniden inşa etme süreci sonucunda ortaklaşan anlamları ve düşünceleri, metnin üretildiği, dağıldığı toplumsal yapının kültürel pratikleri ve özellikleri ile açıklamak gerekliliği üzerinde durmaktadır (Hall, 1984). Anlamlar, başat ideolojiden bağımsız olarak değil, onunla ilişkili olarak belirir ve var olur. Dolayısıyla tüm anlamların kısmen politik bir boyutu vardır. Bu boyut, hem metnin yapısında hem de metni okuyan özneye ilişkisi içinde ele alınmalıdır. Çünkü metnin anlamlar potansiyeli ile izleyici/okurların karşılaşması, anlamlandırma pratiğidir. Bu karşılaşmayla görelili ve çeşitli anlamlar ortaya çıkar. Özellikle yapı sökümcü politikalar açısından bakılırsa eğer, okuma alanında metni bir tür yeniden yazmaktır. Çünkü dil ve metinselilik dışında gelişebilecek herhangi bir okumadan söz edilemez.

Bu yaklaşımla birlikte okur öne çıkar, anlamların biçimlenmesinde merkezi çekirdek haline gelir. Elbette ki okurun ürettiği anlamlar öncelikle metnin var olmasını gerektirir. Ancak herhangi bir metin ile okurun hangi bağlamda karşılaştığı, anlamın ortaya çıkması açısından önem kazanır. Örneğin bir gazete haberinin on yıl sonra okunduğu tarihsel toplumsal bağlam ile on yıl önceki aynı olamayacağından, okurların üreteceği anlamlar da belirli ölçüde farklılaşabilecektir. Dolayısıyla metnin yanı sıra bağlam da anlam için bir üretim alanıdır. Ancak kültürel çalışmalar yaklaşımında metin, sonsuz sayıda anlamın üretimine açık bir ortam değildir. Çünkü metnin kodlanması sayılan anlamlandırma sürecinin başlangıç noktasında da bir güç/iktidar işbaşındadır ve metni belirli anlamlara doğru kapatma amacıyla yerleştirilen öğeler, görülebilir ve çözümlenebilir.

Okur-metin bağlantısının gerçekliği inşa edici olduğunu vurgulayan yaklaşımlar için felsefi temelli fenomenoloji sağlamaktadır (Allen, 1987). Husserel'in 1930'lar da ismini verdiği ve sosyal teoride başlıca öncülerini Berger ve Luckman'ın oluşturduğu fenomenoloji, toplumsal anlamların bireyler tarafından etkin olarak inşa edildiğini vurgulamaktadır. 1970'lerden itibaren insancı (constructivist) görüşleri toplumsal kuramda güçlenmiştir. İnsancı yaklaşıma göre hakikat özneyle dışsal olmaz; öznenin kendi dışındaki nesne ve/veya özneyle belirli bir bağlamda dil pratikleri aracılığıyla kurduğu bağlantı sürecinde inşa edilen bir şeydir. Gerçeklik, her şeyden önce bir bilgi türüdür ve inşası ise tek tek bireylerin işi değil, daima toplumsal failler çoğuluğunun işidir. Dolayısıyla gerçeklik, ancak toplumsal olarak üretilen bir dısalıktır. Toplumsal gerçekliğin üretimi, insanların onu oluşturan öğelere dair düşünceleri, konuşmaları, uzlaşmaları, onu kavramaya yönelik geliştirdikleri kavramlar ve açıklamalarla gerçekleşir. Bu süreçte toplumsal gelişmeler, olgular ve olaylar, insanlar tarafından öncelikle fark edilir, açıklanabilir ve sınıflandırılabilir olmalıdır ve ortaklaşmalıdır. Yeryüzünde olup bitenlere ilişkin insanların ortaklaşa gerçekleştirdiği bütün etkinlikler, toplumsal gerçekliği meydana getirir ve dil de bu meydana getirme sürecinde kurucu ve merkezidir. İnsancı görüş, dünyanın fiziksel bir gerçekliğe sahip olmadığını iddia etmekten çok, bu fiziksel gerçekliğin, herhangi bir ayrıcalığının olmadığını iddia eder. Bu inşa sürecinde etnometodoloji bireylere vurgu yaparken, sembolik etkileşimcilik insanların kendi dünyalarıyla bağlantılarını sağlayan toplumsal anlamlara daha çok odaklanmaktadır. Tuchman da haberlerin belirli in-

şaları üzerine yaptığı çalışmasında, toplumsal aktörlerin anlamları yaratıklarını vurgulamakla birlikte deneyim, pratik ve yapının karşılıklı etkileşim durumlarına gündermelerde bulunmaktadır (aktaran Lewis, 1992).

Metnin anlamının o metnin okunma anında belirlendiğine, oluştuğuna dikkat çeken yaklaşımlarda, metinler genellikle heterojen bütünlükler olarak değerlendirilmektedir (Fowler, 1991). Kültürel çalışmalar yaklaşımında metin, kendi anlamlarını taşıyan ve bütün okuyucular üzerinde aynı etkiyi var eden bir varlık olarak görülmemektedir çok, çeşitli yöntemlerle harekete geçirilen bir anlamlar potansiyeli olarak ele alınmaktadır. Fiske de metinleri, okuyucuların ürünleri olarak ele almakta ve metinlerin kapanmamışlığına vurguda bulunmaktadır (Fiske, 1987). Dolayısıyla medya metinlerinde, çokanlamlılık söz konusudur. Bu çokanlamlılık, Fiske'ye göre sınırlandırılmış ve yapılandırılmış bir çokanlamlılıktır ve toplumsal farklılığın ve bölünmüşlüğü metinsel karşılığıdır (Fiske, 1987). Toplumsal grupların eşit olmayışları, onların metinlerde ürettikleri anlamların da eşit olmayışı ile sonuçlanmaktadır. Fiske, herhangi bir metinden çıkan anlamların, ona benzer görünen başka metinlerin anlamları tarafından da kısmen belirlendiğini öne sürmekte ve buna metinlerarasılık (intertextuality) adını vermektedir (1990).

Metin ve okura ilişkin kültürelci yaklaşımların vurguladığı nokta, anlamın bir işaret ya da metin içinde olmadığı ve metin ile okuyucu/izleyici arasındaki diyalojik etkileşimin bir ürünü olduğudur. Dolayısıyla her metin ya da ifade, tamamlanmamış ancak dilin yaratıcı süreci içindeki bir an olarak değerlendirilebilmektedir (Hartley, 1982).

Kültürel yaklaşımlar çerçevesinde, okuma da, metindeki/iletideki anlamı açığa çıkarmaya benzer bir şey olarak görülmemektedir. Hall, bu durumu şöyle belirtmektedir: "Biz 'okuma' kelimesi ile yalnızca belirli sayıdaki işaretlerin şifresini çözmeye ya da tanımlama kapasitesinden bahsetmiyoruz; aynı zamanda işaretleri kendi kendileriyle ya da başka işaretlerle yaratıcı bir ilişki içine yerleştiren öznel kapasiteden bahsediyoruz." (Hall, 1980). Özellikle 1980'lerle birlikte kültürel çalışmaların etkilendiği yapı sökümcü politikalar açısından bakılırsa eğer, okuma aslında metni bir tür yeniden yazmaktır. Çünkü dil ve metinsellik dışında gelişebilecek herhangi bir okumadan söz edilemez.

Belirli bir sistem içinde anlamın üretiminde iş gören uzlaşımlara kod denilmektedir ve Hartley'in belirttiği gibi insanlar ve gruplar arasındaki ilişkileri de açıklayan kültürel birer fenomendirler (Hartley, 1982). Örneğin televizyonda, bir resmi ya da resmin içindeki bir hareketi düzenleyen kodlar bulunmaktadır. Kültürel olarak ortaklaşan, mübadele edilebilir, tekrarlanabilir ve potansiyel olarak anlamlı olan bu kodlar ve uzlaşımlar, anlamlandırma süreciyle kesişir ve onu örgütlerler. Yani, bu kodlar içinden ve onlar aracılığıyla, her ifade, üreticisi için sahip olduğu anlamı tüketicisi için de sahip olabilir (Wolfe, 1992).

Bir metnin kodlanması ve kod açımı arasında zorunlu bir uygunluk olmayabileceğini vurgulayan Hall, yine de kodlama ve kod açımı arasında etkili bir ilişki-me olanak sağlayan, ancak verili değil de inşa edilen bir uygunluğun varlığını alıkoymaktadır (Hall, 1980). Hartley de, gerek kodlamanın gerekse kod açımının bir şekilde toplumsal olarak belirlendiğini ve bundan dolayı,

bazı cevap modelleri ve yeğlenen anlam modelleri bulunduğunu belirtmektedir (1982). Condit de, okurların çoğunun metinleri özgürce yeniden yazmadığını, ancak metinleri sınırlı sayıda tutarlı üretim şemaları içinden anladığını belirtmesiyle, okuyucunun/izleyicinin anlam oluşturma özgürlüğünün sınırlarına ilişkin önemli bir açıklama geliştirmiştir (Budd, Entman ve Steinman, 1990). Örneğin Hall, telegörsel-söylem için üç farklı hi-potetik okuma konumu (Hartley'in terimleri içinden söylenirse, "cevap modelleri" ya da Condit'in terimleri içinden belirtilirse "üretim şemaları") öne sürmektedir:

1- *Başat- hegemonik konum*: izleyici, başat kod içinde iş görür.

2- *Müzakereci konum*: izleyicilerin çoğunluğu başat olarak neyin tanımlandığını ya da profesyonel kodları anlamakla birlikte, bazı karşıt öğelerin uyarlayıcı öğelerle karışımından oluşan bir kod açımı sürecine girer.

3- *Karşıt konum*: okurun, karşıt kodlar içerisinde iş gördüğü ve 'ulusal çıkarı' 'sınıf çıkarı' olarak okuduğu konumdur. (Hall, 1980).

Kültürel çalışmalar içinde postyapısalcı ve postmodernist kuramı izleyerek akışkan, parçalı ve çelişkili öz-nelliğe yoğunlaşanların, somut tarihsel belirleyicilerden bağımsız bir izleyici açıklaması ve metne ilişkin bu li-berteryan doktrin, izleyiciye ilişkin olumlu bir düşünüş geliştirenken, insanların kendi anlamlarını ve zevklerini üretmeleri konusuna yaptığı vurgudan dolayı, medyanın başatlığını güçsüz ve etkisiz olarak değerlendirmeye kadar gitmekle eleştirilmektedir (Budd, Entman ve Steinman, 1990). Gerçekten de anlamların üretildiği ekonomik ve toplumsal kurumların çözümlenmesi ya-pılmaksızın, özgürlüğün, seçilen herhangi bir anlamın

üretilbilme yeterliliğinden ibaret olduğunun belirtilmesi, medyaya ilişkin oldukça yımsır bir bakışa karşılık gelmektedir. Bu tür bir bakış açısı çerçevesinde izleyici, örneğin Grossberg'in belirttiği gibi, bağını kılınabilir ya da başka altına alınabilir, ancak bu, onların yönelebilir aptallar olduğu anlamına gelmemelidir (Grossberg, 1995). Çünkü izleyiciler çeşitli bir ilişkiler ve güçler alanında bulunmaktadırlar. Ve kendileri için en iyiyi oluşturacak şekilde, düşmanlarıyla savaşarak var kalma ve kazanma mücadelesi verirler. Budd ve arkadaşları ise, ticari kültür içinde bu tür bir mücadeleyi olumlama düşüncesinin iki önemli sakıncasına dikkat çekmektedir. Her şeyden önce ticari medya metinleri içinde izleyicinin etkin mücadelesi görüşü, alternatif ya da muhalif medyayı önemsememe ve kurumsal eleştirilerin önemini azaltmakla sonuçlanmaktadır (1990). İkincisi ve daha önemlisi ise, Fiske'nin yaptığı şekilde, metnin ekonomi ve siyaset kadar bir mücadele alanı olduğunu vurgulamak, metinsel mücadelenin iktidar için toplumsal mücadeleyle eşitlenmesi sonucunu doğurmaktadır. Ve metinsel mücadelenin iktidar için toplumsal mücadeleye nasıl eşitlenebildiği yeterince açık ve net ortaya konulamamakla eleştirilmektedir (Budd, Entman ve Steinman, 1990). Hall ve kültürel çalışmalar alanındaki tartışmalardan önemli olan, metinlere yönelik her girişimin bir okumaya karşılık geldiğinin, meane yönelen kişinin de zaten çözümlemeye kalktığı anlam alanına dahil olduğunun farkında olmaktır.

Stuart Hall özellikle 1990'lerden sonra yapı söktümü dil anlayışının da etkisiyle, gerçeğin temsil etkinliği dışında bir yerde bulunduğu görüşünden uzaklaşmıştır. Buna göre Hall, yeniden oluşturduğu temsil anlayışında

dilin, temsil edilen ile eden arasında bir sınır çizmekten çok, düşüncüyü gerçeğe eklemeyen bir işleyiş olduğundan hareket etmiştir. Ancak yine de postmodern düşüncülerden Baudrillard'ın öne sürdüğü gibi temsilin bütünüyle çöküşü veya ortadan kalktığı bir hipergerçeklik ortamında bulunduğumuzu da düşünmemektedir. Dilin düşüncüyü gerçek ile eklememesi, Hall için dayanak noktasıdır ve bunu ifade ederken verdiği örnek de ilginçtir (Hall, 2008): "Reagan'ın havlamasının ısrımından daha tantanalı olduğu doğrudur ama bir de ısrık vardır ki dünyanın geri kalanı bu kanlı gerçeğin farkındadır". Yine Stuart Hall, mutlak biçimde yapı söktümü olmadığını da vurgulayarak, özellikle Amerikan yapı söktümcülüğünün kurumsal bakımdan ileri bir şeyler ortaya koyabilmesine karşın kültürel buralımın çözümünü için herhangi bir katkı getirmekten uzak ve bu bakımdan da politikasız olduğunu belirtmektedir (Hall, 2008).

Gelinen noktada metinlerin anlamlarının bütünüyle meane içkin olmadığı ve alınma anında oluştuğu yaklaşımına bağlı olarak, alınmanın niteliğini anlamak önem kazanmaktadır. Dolayısıyla alınma çözümlemeleri çerçevesinde, zihnin alınmayı nasıl örgütlediğine ilişkin sistematik çözümlemeler geliştirilmektedir. Medya sosyologlarına göre metni alınma ve yorumlama, aynı kültüre ait olan ileti yapıları ve tüketiciler tarafından paylaşılan kodlar içinde kökenlen kültürel olarak belirlenmiş bir pratiktir. Medya metninin anlamı, kültür tarafından olanaklı kalmır ya da sınırlanır ve metnin anlamı izleyicisi tarafından yaratılmasa bile, onun tarafından tamamlanır.

Belirli kurallar ve şifrelere göre düzenlenen kitle medyası iletilerine yöneltilen ilgi, ideoloji kuramındaki

gelişmelerle bağlantılı gitmektedir. Dilbilimsel öncüllerden yola çıkan göstergebilimsel veya yapısalcı çalışmalar, medya iletilerini yapılanmış bütünlükler olarak çözümlenmektedir. Metin veya iletinin içsel yapılanması üzerine yoğunlaşan göstergebilimsel çözümlenme, yapı içindeki her ögeye neyin anlam verdiğiyle ve yapının iç ilişkisiyle ilgilenmektedir. Bu tür bir yapısalcı çözümlenme, metindeki ikili karşıtlıklara da odaklanırken, bunun ideolojik söylemlerin geniş bir parçası olduğunu vurgulamaktadır (Woolacott, 1989).

Göstergebilimsel yaklaşımlarda, anlamın toplumsal üretimi üzerine odaklanan çalışmalarda da "gerçeklik", bir inşa olarak değerlendirilmekte, göstergeye bu anlamların inşasında merkezi bir rol verilmektedir (Hartley, 1982). Dünya dil içinden tasarlanabilir. Dolayısıyla, bir metnin, örneğin haberlerin anlamını belirleyenler kodlamayı sağlayan dil (işaret sistemi) ve iletinin nasıl üretileceğini ve okunacağını belirleyen toplumsal güçler olarak ortaya çıkmaktadır (Hartley, 1982). Göstergebilimciler, metinde anlamın belirlenmesinde okur ya da metne verdikleri öncelikli roller noktasında birbirlerinden ayrılmaktadırlar.

Anlamın okur ve yazar arasında etkileşimli bir müzakere süreci olduğunu ilk vurgulayanlardan Roland Barthes da, ilk çalışmalarında metnin yapısı içerisinde ideolojinin kuruluşuna odaklanmıştır. Geliştirdiği "anlamlandırmanın iki düzeyi" düşüncesinde, düzenleme ile yananlam ayrımını yaparak ideolojinin işlediği yerlemin yananlam olduğunu vurgulamaktadır (aktaran Fiske, 1990 ve Barthes, 1998). Düzenleme ise göstergenin ortak duygusal, aşikar anlamına gönderme yapmaktadır. Barthes'e göre yananlam, kitle iletişim araçlarının ideolojik

anlamlarla iletişimde birincil bir yöntemdir (Seiter, 1987). Barthes'da anlamlandırmanın ikinci düzey işleyişinde bir başka yol mit aracılığıyla olmaktadır. Bir kültürün, gerçekliğin veya doğanın bazı görünümlerini açıklamasını ya da anlamasını sağlayan öykü olarak mit, Barthes'da bir şey üzerine düşünmenin, onu kavramlaştırmanın ve anlamının kültürel bir yoludur (aktaran Fiske, 1990 ve Barthes, 1998). Ve mitler tarihi doğallaştırarak, kendi kökenlerini bulamıktır, böylece de siyasi ve toplumsal boyutunu gizleyerek işlemektedirler¹⁵ (aktaran Fiske, 1990). Medya çalışmaları alanında televizyonun kültürel rolü ile göstergebilimsel temelli bir çözümlenme yöntemini bir araya getirenlerden Fiske ve Hartley'e göre ise mitler, bizlerin kültürel gereklerine karşılık gelmektedir ve bu gerekler mitin dışındaki gerçeklikle doğru bir şekilde ilişki kurmasını istemektedir.

Barthes, anlamlandırmanın üçüncü bir yolu olarak "simgesel"i belirtmektedir. Buna göre bir nesne, uzlaşım ve kullanım aracılığıyla başka bir şeyin yerine geçmesini sağlayan bir anlam kazandığında bir simgeye dönüşmektedir (Fiske, 1990). Barthes, S/Z gibi sonraki dönem çalışmalarında ise gerçekçi metinlere ve bu metinlerde

¹⁵ Televizyonda ve haberlerde anlamlandırmanın nasıl işlediğini gösterenler uzlaşım ve iletişim üzerinden çözümlenmeye çalışan göstergebilimsel yaklaşımlar içinde geliştirdiği bu kavramlara Barthes'in verdiği örnekler ilginçtir. Barthes bir düzenleme, televizyonda siyahla karartılmaktadır (fade to black). Gösteren siyahla karartma ve gösterilen ise "son" dur. Bu teknik, giderek son derece sabit bir yananlamın parçasına dönüşmüştür. Mitin işleyişinin ve TV'de yeni bir anlamın hızla oluşmasının dramatik bir örneği ise "uzay mekiği Challenger"dir. Yananlamsal düzeyde uzay mekiği, bilimsel ilerleme, uzaydaki açık yazgı, ABD'nin SSCB'ye üstünlüğü gibi ideolojik gösterilenler için bir gösteren olarak kullanılmıştır. 1986'da Challenger'ın patlamasıyla bu yananlam bütünlüğüyle değişmiştir. Seiter'in aktardığı gibi, uzay mekiği göstergeninin yananlamı yerinden edildi ve bir düzenleme olarak yeniden bir özneye dönüştü (Seiter, 1987).

ideolojinin kurulma anına ilgisini yöneltmektedir. Me-
tin karşısında okura özerklik tanıyan yaklaşımların "me-
tinler, tanımlanmamıştır" şeklindeki değerlendirmesi,
Barthes'in bu dönem çalışmalarında metin karşısında
okuyucu-izleyiciyi, aynı zamanda metnin üreticisi ola-
rak konumlandırma eğilimiyle de uyusmaktadır (Bar-
thes, 1990).

Barthes'in bu dönem çalışmalarında geliştirdiği iki
kavrama karşılık Roman Jakobson, metafor (egretile-
me) ve metonomi (düzdeğişmece) ile, anlamlandırma
ediminin kavranmasına ilişkin olarak önemli katkılarda
bulunmaktadırlar. Egretileme, bilinmeyen bir şeyin bi-
linen bir şey açısından ifade edilmesi; bunu yaparken
benzerlik ve farklılıktan eşanlı olarak yararlanılmasıdır.
Yapılan şey, bildik terimler içinden bilinmeyi açıkla-
maktır (aktaran Fiske, 1990). Düzdeğişmece ise, bir
parçanın bütünü temsil etmesidir ve aynı düzlemdeki
anlamların birbirleriyle ilişkilendirilmesiyle işler. Ger-
çekliğin bilinmeyen parçası, düzdeğişmeceден yola çıka-
larak kurular (aktaran Fiske, 1990). Çözümlememiz
açısından önemli olan nokta ise bütün haber filmlerinin
düzdeğişmece oldukları ve seçimlerinin son derece keyfi
olduğudur (Fiske, 1990). Jakobson'un geliştirdiği bu
kavramlardan, iletilerin ideolojik şifelerinin çözümülen-
mesinde, analitik araçlar olarak yararlanılmaktadır.

Göstergebilim "gerçek dünya" değerlendirilmesine
odaklanmamakta birlikte, işaret/gösterge kavramı kendi
ardındaki bir gerçekliği öne sürebilmektedir. Gerçekçi-
liğin felsefesi, araççı dil görüşünde ifadesini bulan gös-
teren ile gösterilen arasındaki özdeşlik (Coward ve
Ellis, 1985). Anlatıda kurulan bu özdeşlik, gerçekliğin
taklit edilmesi ve bu taklit çevresinde öznenin egemen

duruma getirildiği söylemlerin oluşturulmasıyla sonuç-
lanmaktadır (Coward ve Ellis, 1985). Görsel medyada
gerçeklik etkisi, gösteren ile gönderge arasındaki özdeş-
likten kaynaklanırken, yazılı medya için gösteren ile
gösterilen arasındaki özdeşlikten kaynaklanmaktadır
(Inal, 1996). Haberin söyleminde önemli bir yeri olan
"gerçeğin yansıtılması" işte bu özdeşliğe dayanmakta-
dır.¹⁶

Woollacott'a göre göstergebilim ve Marksizm, yapı-
ların altında yatanın "mit" ya da "ideoloji" olduğunu
öne sürmeleri noktasında birbirlerine yaklaşmaktadırlar
(1989). İdeolojiyi sergilemek için yapılacak herhangi bir
yananlam çalışmasında, televizyon göstergelerinin art-
sürekli ve tarihsel bir sistem olarak anlaşılması önemli-
dir. Böylece yananlam çalışması, Seiter'in belirttiği gibi
çözümlemeyi televizyon metninin dışına ve göstergebi-
limsel söylemin ötesine taşıyabilir (1987).

Bir başka çözümleme yöntemi olarak söylem çö-
zümlemesi, dilin, iktidarın ve denetimin dolaylı olarak
olarak iş görme tarzları üzerine odaklanan dilbilimciler-
in çalışmalarında uygulanan önemli bir yöntemdir.
Thompson, yaklaşım farklılıklarına karşın dilbilimciler-
in, söylem çözümlemelerindeki ortak niteliklerini söy-
lece saptamıştır:

1- Söylem çözümlemelerinin çoğu biçimi, ifadelerin
doğallıkta oluşmuş dereceleriyle ilişkilendirir. Bunla-
rın çoğu günlük konuşma içindedir.

¹⁶ Hall'ın belirttiği gibi habercilikte haber fotoğrafları ile ifade edilen gerçeğin
yansıtılması, fotoğrafların seçici, yorumlayıcı özelliklerini ve ideolojik işle-
vini basıtmaktadır (Hall, 1973). Hall'a göre, hikayenin gelişimindeki ideolo-
jik düzey, yananamlar ve yorum terimlerinden meydana gelmektedir (Hall,
1973:179).

2- Söylem çözümlenmeleri tek bir cümle sınırlı aşan dilsel birimlerle ilgilenmektedir.

3- Söylem çözümlenmelerinin çoğu biçimleri dilsel ve dilsel olmayan etkinlikler arasındaki ilişkilerle ilgilenmektedir (Thompson, 1984).

Thompson'un söylem çözümlenmelerinin handikaplarına ilişkin değerlendirmesi ilginçtir. Ona göre, bu yaklaşımların tümü içerik pahasına biçim ve yapıyı vurgulamak eğilimindedir. İkinci nokta, dilsel etkinlikler ve dilsel olmayan etkinlikler arasındaki ilişkilerle ilgilenirken, dilsel olmayan etkinliklere ilişkin doyurucu bir açıklama sağlamakta başarılı değildirler (Thompson, 1984). Thompson'a göre söylemsel bir çözümlenmeyi ele almak, ideolojinin işleyişi içindeki dilsel inşaları çalışmaktır. Bu noktada ideolojinin söylem içinde açıklanması, eklenmiş bir yapı sergileyen ve genişleyen dilsel yapıntular içinde ideolojinin anlaşılması olarak değerlendirilmektedir ki bu, ideolojinin maddiliğinin tartışılmasında önemlidir.

Söylemin ideoloji olarak yorumlanması ne anlama gelmektedir? Thompson, egemenlik ilişkilerinin sürdürülmesinde anlamların hareketlendirilmesi için, göndergesel (referential) yani nesne alanında sürekliliği bir kaymanın gerçekleştiği görüşündedir (Thompson, 1984). İşte, söylemi ideoloji olarak yorumlamak, "bu çoklu göndergeleri (referentleri) açıklayan ve onların karmaşıklığının egemenlik ilişkilerini nasıl sürdürdüğünü gösteren bir anlamı inşa etmektedir" (Thompson, 1984). Söylem, hakkında konuştuğu nesnelere ve hakikatleri de sistematik olarak biçimlendiren göstergeleri düzenleme pratikleridir. Dolayısıyla bir söylemin çözümlenmesine girişmek, bir yorumun yorumunu üretmek; önceden yo-

rumlanmış bir alanı yeniden yorumlamaktır. Thompson'un deyişiyle "bir söylem çözümlenmesi sadece bir çözümlenme asla olamaz; aynı zamanda olası anlamın bir inşası ve yaratıcı bir yansıtmasıdır" (1984). Söylem, ancak hakikat iddiası üretmek varolan bir anlam pratiğidir. Demek ki söylem çözümlenmesi, hem gerçekliğin tarihsel-bağlama dayalı anlamını ortaya koyan ve hem de bunu yaparken gerçekliği inşa eden politik bir pratiktir aynı zamanda. Öyleyse upki bu çalışmada olduğu gibi, herhangi bir söylemin çözümlenmesi girişimi, çözümlendiği konuyla ilgili bir gerçeklik iddiasıdır da.¹⁷

Özelleştirme, yeni sağ olarak adlandırılan ideolojinin en temel öğelerinden biridir. Yeni sağın ideolojik dilinin sınıfsal dinamikleri bulunmaktadır. Sözü edilen sınıf, sermayeye sahip olan kapitalist burjuva sınıflarıdır. Sermayenin sınır tanımaz akışkanlığına gereksinim duyan bu sınıflar, özellikle Reagan-Thatcher-Özal iktidarları döneminde kendi söylemini, devlete, ekonomik yaşama, toplumsal ilişkilere dair belirli anlamları bir

¹⁷ Örneğin medya çalışmalarını kültürel yaklaşımlar çerçevesinde gerçekleştiren Stuart Hall, Thatcherizmin çözümlenmesini gerçekleştirdiği çalışmalarıyla Thatcherizmi, "ideolojik öğelerin farklı, özgün ve yenilenmiş bir birleşimi" olarak değerlendirmektedir (aktaran, Larrain, 1995). Çözümlenmesinin ilk açıklamalarında Hall, Thatcherizmin kendi doğru çıkarlarını temsil etmeyen politik sol kanada düşen kitlelerin bir kısmı üzerinde bir muhakeme hatası olarak nasıl olup da görülmediği; ancak, insanların yaşamları içindeki gerçek koşullara, deneyimlere ve çelişkilere seslenen ideolojik gelişme teorileri içinde görülebildiği üzerine yoğunlaşmıştır. Bu yenilik Hall'a göre, Thatcherizmin, İngiliz Muhafazakar Parti'sinin aşırı tutucu öğelerini radikal bir tarzda sahiplenmesinden kaynaklanmaktadır. Hall'a göre Thatcherist politikalar, kendi projesi içinde hegemoniktir; amaç sadece ekonomik işbirliği üzerinde değil, çeşitli cephelerde mücadele etmektir. Thatcheristler, devleti olduğu kadar sivil toplumu da kazanmaları gerektiğini bilirler (aktaran Barrett, 1991). Thatcherizmin bir ideoloji politikası olarak çözümlenmesi, bu çalışmanın ereği açısından da önemli ipuçları sunmaktadır.

araya getirerek oluşturmuşlardır. Dolayısıyla seçilen, düzenlenen ve ifade edilen anlamların ardında, uluslararası sermayeye sahip olanların ya da çokuluslu sermaye ile bağlantılı kesimlerin çıkarlarını koruma eğrinin bulunduğu belirtilir. Öte yandan ideolojik eleştiride, verilen bir metnin veya temsiller sisteminin ardındaki saf hakikati veya azgın manipülasyonu bulmak yerine, temsilin belirli bir sisteminin bizlere dünyayı deneyimleme ya da bir bilme yöntemini nasıl önerdiğini anlamaktan yola çıkılması gerektiği vurgusu önemlidir. Bununla birlikte ideolojinin söylemsel çözümlemesi, hangi iç ve dış dinamiklerin etkileşimi sonucunda belirli bir temsil sisteminin inşa edildiğini ortaya koymak durumundadır. Bütünlüklü bir çözümleme çerçevesi sunan Thompson'a göre, ideoloji çözümlemesi iktidar ilişkileriyle kesişen sembolik biçimlerle ilgilenmelidir (1990).

Genel olarak ideolojinin çözümlemesi için geliştirildiği bu yöntemini kitle iletişiminde ideoloji çözümlemesine uyarlarken üçlü bir yaklaşım geliştiren Thompson, kitlesel olarak dolaylanılmış sembolik biçimlerin çözümlemesini de üç aşamada ele almaktadır: İlk aşama, sembolik biçimlerin üretimini ve aktarımıdır. İkinci aşama, medya iletişiminin insasıdır. Üçüncü aşama ise medya iletişimin alınması ve değerlendirilmesidir (1990). Bu üç aşamanın, medya çözümlemesinde bir arada gerçekleştirilmesi gerektiğini belirten Thompson, medya iletişiminin ideolojik karakterinin, bu iletilerin ürettiği, dolaştığı ve alındığı belirli tarihsel-toplumsal koşullara gönderme yapmaksızın sadece iletinin kendisinden okunmaya kalkışılması gerektiğinin alını çizmektedir (Thompson, 1990). Thompson'un sembolik biçimle-

rin iktidar ilişkilerini sürdürmeye nasıl yaradığını çözümlemek için önerdiği üçlü yaklaşımın önemine katılmakla birlikte, bu çalışmaya açısından, haberlerin üretilme ve alınma koşullarına, süreçlerine ilişkin bir çözümleme gerçekleştirmek amaçlanmadığından, medya iletişiminin ideolojik karakteri metinlerin kendisinden yorumlanacaktır. Öte yandan çözümleme bölümünde yeni sağın dünyada ve Türkiye'deki gelişim sürecinin anlatılmasının, özelleştirmeye ilişkin iletileri tarihsel-toplumsal koşulları bağlamında yorumlama gerekliliğiyle ilgili olduğu belirtilmelidir.

Medya çalışmaları alanında ideolojik eleştirellik, belirli bir metin ya da metinler grubunun, ideolojik pratiğin bir parçası olarak işlev görme biçimleri ve yolları ile ilgilenilmesi olduğu belirtilmektedir (White, 1987). İdeolojik eleştiri, metinsel çözümlemeyi gerçekleştirirken göstergelilik, cinsiyet çalışmaları, anlatı çözümlemesi, psikanaliz gibi farklı yaklaşımları ve yöntemleri kullanırken, televizyonun dünyanın belirli bir kısmını sunduğunu öne sürer. Özellikle televizyonun ideolojik çözümlemesi, yarışma programlarının reklam mesajlarının işlevi, izleyicinin hangi nedenlerle televizyona yöneldiği ve ideolojik anlamların üretimine nasıl bir ilişki içinde buldukları, ideolojik çözümlemenin ilgilendiği sorunlar olarak belirtilmektedir (White, 1987). Metinlere toplumsal türler ve süreçler olarak yaklaşan ideolojik çözümleme, öncelikle, türlü metinler içinde yerleşmiş sembolik anlamlar ve ilişkiler üzerine odaklanır; ikincisi, belirli iletileri sürdüren ve destekleyen anlatsal, görsel ve türsel stratejilerin sergilemesini gerçekleştirmektedir. Bu sergilemenin ilk aşaması ise bir anlatı çözümlemesi gerçekleştirmektir (White, 1987).

White'in sunuşunda ideolojik çözümleme, çağdaş toplumda bilginin çelişkili konularını üreten televizyon stratejilerini, mekanizmalarını ve televizyonun düzenlenmiş ideolojik çoğulluğunu anlamaya uygun bir çözümlemedir (White, 1987). White'in sunduğu anlamıyla ideoloji çözümlemesi, aracın ideolojisi ve ideolojinin aracı olarak televizyona odaklanmaktadır. Bu odaklanışta televizyon, alternatif okumalara olanak sağlayan parçalı ve heterojen bir bütünlük olarak ele alınırken, televizyonda sunulan ideolojik anlamların da tek blok ve birleşik olmadığı sergilenir. Bu çalışma çerçevesinde, aracın ideolojisine kısmen de olsa, televizyon haberinin değerlendirildiği bölümde değinilmekte birlikte temel kaygıyı, metinsel pratikler içindeki sistematik anlamların düzenlenişini sergilemek oluşturduğundan, daha çok ideolojinin aracı ve alanı olarak televizyon haberlerini merkeze alan bir ideoloji çözümlemesi gerçekleştirilmektedir. Ve elbette ki, televizyon haberlerinin anlamsal yapısı ideolojinin söylemsel çözümleşiindeki ilk aşama olarak ele alınmaktadır.

İdeolojik çözümlemeye ilişkin bir başka çerçeveyi Fiske'nin çalışlarında bulmak olanaklıdır. Althusser'den aldığı bir pratik olarak ideoloji kavramıyla Gramsci'den aldığı hegemonya kuramını birleştiren Fiske, ideolojinin muhalif toplumsal konuların bazı göstergelerini de içeren çelişkili bir toplumsal pratik olduğunu belirtir. Fiske'nin ideoloji kavramlaştırmasında, ideoloji çözümlemesini de "metinlerin tutarlılığı üzerine bütün öğelerin aynı hikâyeyi anlatmak için bir araya gelme biçimlerine odaklanılması" olarak tanımlamaktadır (Fiske, 1990). Ona göre ideoloji çözümlemesi, öncelikle Althusser ve Gramsci'nin ortak duyuya karşı uyarımları

dikkate alınarak, en açık gösterenlerin, anlamların çözümlemesi ile başlamalıdır (1990). Beş aşamalı ideoloji çözümlemesinin ilk aşaması "yer değiştirme"dir. Buna göre bir sorun veya endişe psikolojik ya da ideolojik olarak bastırıldığında, bu konuya duyulan ilgi yalnızca, meşru ve toplumsal açıdan kabul edilebilir bir konuyla yer değiştirilerek ifade edilebilir. Örneğin televizyon haberlerinde özelleştirme sonucu işsizliğin artabileceği olasılığın kaynağının endişe, işsizliğin azalacağı ve hatta yeni iş olanaklarının yaratılacağı konusu öne çıkarılıp diğeriyle yer değiştirilerek olumlu bir içerikle ifade edilmiştir.

İdeolojik çözümlemede kullanılan diğer bir terim, "içine katma, dahil etme" (incorporation)dir. Fiske'nin çerçevesinde bu terim, başat sınıfların, ezilen sınıflardan direnme öğelerini alması ve onları, statükoyu değiştirmek için değil sürdürmek için kullanmaları sürecine gönderme yapmaktadır (1990). Direnme öğeleri egemen ideoloji içine dahil edildiğinde, karşıtlıkları zorla elinden alınmış hale gelirler. Örneğin hippiliğin popüler kültürün ideolojisi içine dahil edilmesi gibi.

İdeolojik çözümlemenin diğer önemli terimleri "maskelme ve anlamlı yokluklar"dır (significant absences). Konumuzla ilgili olarak, özelleştirmenin kendisinin bir sorun olduğu halde çözüm olarak sunulmasını örnek verebiliriz. Ya da özelleştirmeye kamu açıklarının neden olarak gösterilmesi, ancak uluslararası ekonomik ilişkilerin bir dayatması olduğunun gizlenmesi örnek verilebilir.

Beşinci ideolojik çözümleme terimi "metalaştırma"dır. Fiske'ye göre ideolojik pratiğin kalbi olan metaları doğal görünür hale getirerek, sorunlarımızı ve çözüm-

leri metaların terimleri içinden düşünmeyi öğreniriz (1990):

“Var olan düzen doğal ve evrensel olarak yani doğa gibi de-
ğiştirilemez olarak gösterildiğinde sorun, artık toplumsal
sistemin nasıl değiştirileceği sorunu olmaktan çıkıp, kişinin
kendisini bu sisteme nasıl yerleştireceği ve doğru metaların
yardımıyla onu nasıl sürdüreceği sorunu haline gelmekte-
dir.” (Fiske, 1990)

Fiske'nin sunduğu ideoloji çözümlemesi modeli, iletile-
rin içeriği ve anlamının ideolojik hegemonyayı sürdürür-
mek üzere kurulma yöntemleriyle ilgili görünmektedir.
Ancak medya iletilerinin ideolojik boyutlarını araştı-
mak için, iletilerin anlamsal düzenlenişi kadar önemli
bir konu ve öncelikle söylemin şifrelendiği düzey olan,
iletinin yapısal düzeyine gitmek gerekliliği değişik ça-
lışmalarda vurgulanmaktadır (Heck, 1980; White, 1987;
Thompson, 1990). Buradan hareketle, çözümleme uy-
gulanan televizyon kanallarının haber bültenlerinin an-
latsal yapısı ideolojinin söylemsel çözümlemesi bölü-
münde sergilenmektedir.

D) ÇALIŞMANIN YAKLAŞIMI AÇISINDAN İDEOLOJİ VE MEDYA

Eleştirel yaklaşımlar çerçevesinde ideolojinin farklı kav-
ramlaşmaları ve bu farklı kavramlaşmaları izleyen
medyayı ele alıştaki farklılıklar, bu çalışmanın çerçeve-
sinin çizilmesi açısından önemlidir. Yeni sağ ideoloji-
nin önemli bir ögesi olan özelleştirmenin televizyon ha-
ber bültenlerinde kuruluşunu çözümleyen bu çalışma,
Thompson'un ortaya koyduğu şekliyle (1984) “belirli